

Cymuned ar y Cyd

Creu perthynas a siarteri ar gyfer awdurdodau unedol a chynghorau cymuned a thref

Canllawiau Terfynol

Cynnwys

Crynodeb Gweithredol.....	2
Cymuned ar y Cyd - Perthnasoedd mewn Llywodraeth Leol.....	3
Cymuned ar y Cyd - Meithrin Perthynas mewn Ymarfer	13
Cymuned ar y Cyd – Canllaw i Broses y Siarter.....	39
Cymuned ar y Cyd – Siarter Enghreifftiol	42

Crynodeb Gweithredol

Nod y pecyn adnoddau hwn yw annog cysylltiadau agosach a mwy cynhyrchiol o fewn llywodraeth leol. Fe'i hysgrifennwyd yn benodol i fod yn hygyrch ac yn berthnasol i bawb mewn awdurdodau unedol a chynghorau cymuned a thref. Gall hefyd gael ei ddefnyddio gan elfennau eraill o lywodraeth leol fel awdurdodau parciau cenedlaethol ac awdurdodau tân a'r heddlu.

Ysgrifennwyd y pecyn mewn tair adran:

- Cefndir a chanllawiau cyffredinol.
- Canllaw arfer da ac awgrymiadau defnyddiol.
- Siarter enghreifftiol.

Mae'r dogfennau hyn yn gwbl gefnogol. Eu diben yw tynnu sylw at y cyfleoedd niferus i awdurdodau unedol a chynghorau cymuned a thref weithio gyda'i gilydd i sicrhau canlyniadau gwell i bobl leol.

Mae diwygio gwasanaethau cyhoeddus yn flaenoriaeth barhaus i Lywodraeth y Cynulliad ac mae'n seiliedig ar strategaeth "Creu'r Cysylltiadau". Gwnaeth Adolygiad Beecham hefyd nifer o argymhellion adeiladol y mae Llywodraeth y Cynulliad wedi'u hystyried. Un o ganlyniadau pendant iawn y broses ddiwygio yw'r ymrwymiad i roi'r dinesydd wrth galon y broses.

Y weledigaeth yw bod angen i wasanaethau cyhoeddus weithio gyda'i gilydd i ddarparu gwasanaethau hygyrch a chydlynus i bobl yn eu cymdogaethau lleol.

Mae angen i ddinasyddion allu ymgysylltu'n ddi-dor â darparwyr gwasanaethau ar bob lefel o wasanaeth cyhoeddus. Yn y cyd-destun hwn, bydd perthynas waith effeithiol a phartneriaethau gydag awdurdodau unedol a chyrrff cyhoeddus eraill yn galluogi cynghorau cymuned a thref i atgyfnerthu eu priodoleddau unigryw, a dod yn chwaraewyr mwy ymarferol ym maes gwasanaeth cyhoeddus.

Roedd astudiaeth ymchwil Prifysgol Cymru, Aberystwyth o gynghorau cymuned a thref yng Nghymru yn flaenorol wedi argymhell perthynas weithio agosach rhwng

cyngorau tref a chymuned ac awdurdodau unedol ac wedi argymhell siarteri neu gytundebau fel ffordd o sefydlu'r rhain. Mae Llywodraeth Cynulliad Cymru wedi bod yn glir y dylai siarteri fod yn wirfoddol ac nid yn rhwymedigaeth statudol. Mae hefyd yn bwysig pwysleisio nad yw dirprwyo gwasanaethau'n deillio'n awtomatig o siarteri. Mae angen i'r penderfyniad i dderbyn neu ddirprwyo gwasanaethau gael ei archwilio a'i arfarnu'n ofalus gan y cyngor cymuned neu dref a'r awdurdod unedol dan sylw, a dod i gytundeb rhyngddynt.

Mae'r dogfennau hyn yn deillio o fwy na 12 mis o ymchwil a chydweithio rhwng Llywodraeth y Cynulliad, Un Llais Cymru, Cymdeithas Llywodraeth Leol Cymru, Cymdeithas Clercod Cyngorau Lleol a chynrychiolwyr cyngorau cymuned a thref ac awdurdodau unedol.

Y gobaith yw y bydd y dogfennau hyn yn ffynhonnell gyfeirio ddefnyddiol a fydd yn helpu i gynnal a gwella cysylltiadau yn y gymuned llywodraeth leol, gan hyrwyddo gwasanaethau cyhoeddus sy'n canolbwyntio ar y dinesydd yng Nghymru ar yr un pryd.

Cymuned ar y Cyd - Perthnasoedd mewn Llywodraeth Leol

Cyflwyniad

Diben y bennod hon yw darparu gwybodaeth gefndir a chanllawiau rhagarweiniol ar feithrin perthynas o fewn llywodraeth leol yng Nghymru.

Mae trydydd tymor Llywodraeth Cynulliad Cymru yn golygu mwy o bwerau a chyfrifoldebau o ganlyniad i Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006. Mae diwygio gwasanaethau cyhoeddus yn parhau i fod yn flaenoriaeth. Felly mae perthnasoedd ystyrlon a gweithio ar y cyd bellach yn fwy perthnasol nag erioed o'r blaen.

Heb gydweithrediad adeiladol ymysg partneriaid cyflenwi, ni fyddai'n bosibl i Lywodraeth y Cynulliad wireddu ei gweledigaeth ar gyfer gwasanaethau cyhoeddus gwell – "...dod ag oes newydd yn y ffordd y mae gwasanaethau cyhoeddus yn gweithio gyda'i gilydd fel tîm, yn ymatebol i ddinasyddion, gan ganolbwyntio ar ddiwallu anghenion pobl..."¹

Mae **Cyfrifoldeb ar y Cyd**, y Datganiad Polisi Llywodraeth Leol, yn ailadrodd y weledigaeth hon ac yn nodi cyfraniad llywodraeth leol at yr agenda hwn sy'n dod i'r amlwg.

Ar gyfer pwy y mae'r canllawiau hyn a pham y cawsant eu datblygu?

Mae cydweithio bob amser yn her, ac yn fwy fyth lle mae nifer y partneriaid yn fawr a'u natur yn amrywiol. Mae'r sefyllfa hon yn berthnasol i'r berthynas rhwng awdurdodau unedol a chynghorau cymuned a thref gan fod nifer a natur cyngorau cymuned a thref yn wahanol ym mhob ardal awdurdod unedol. O ganlyniad, er y

bydd egwyddorion cyffredinol ac arferion da yn berthnasol i bawb, bydd dull rhagweithiol a hyblyg o ddatblygu a chynnal perthnasoedd cadarnhaol yn hanfodol.

Mae'r canllawiau hyn wedi'u hanelu'n benodol at gynghorau cymuned a thref ac awdurdodau unedol ond maent hefyd yn berthnasol i awdurdodau cyhoeddus eraill fel awdurdodau parciau cenedlaethol, awdurdodau tân a'r heddlu. Mae'n ceisio gwneud y canlynol:

- Nodi'r rhesymeg dros wella perthnasoedd a gweithio ar y cyd.
- Rhoi cefndir a chyd-destun cryno.
- Nodi cyfleoedd a dulliau ar gyfer cydweithio'n effeithiol.

Yn Ar Draws y Ffiniau (Beyond Boundaries) Gorffennaf 2006, yr adolygiad o ddarparu gwasanaethau lleol yng Nghymru, y disgwyliad oedd y byddai awdurdodau unedol yn gweithio gyda chynghorau cymuned a thref i sicrhau bod gwasanaethau'n cael eu darparu'n effeithiol ac yn effeithlon i gymunedau lleol. Roedd Syr Jeremy Beecham yn rhagweld mwy o rôl i gynghorau cymuned a thref o ran darparu gwasanaethau, yn ogystal â chynrychioli llais y dinesydd. Mae'n bwysig felly bod y berthynas rhwng cynghorau cymuned a thref ac awdurdodau unedol yn gyfrwng effeithiol i glywed llais y dinesydd, a'r posibilrwydd o ddirprwyo gwasanaethau. Heb y cydweithio hwn, ac yn wyneb cyfyngiadau ariannol cynyddol, mae'n ddigon posibl y bydd ansawdd bywyd pobl Cymru yn cael ei danseilio.

Mae'r canllaw arferion da yn cynnwys detholiad o astudiaethau achos ac enghreifftiau, yn ogystal ag awgrymiadau defnyddiol eraill ac mae'n darparu awgrymiadau ac opsiynau ymarferol ar gyfer meithrin perthnasoedd mwy cynhyrchiol a allai wedyn arwain at siarteri neu gytundebau.

Mae siarteri yn ffordd o gryfhau perthnasoedd da ac mae model neu siarter enghreifftiol hefyd wedi'i chynnwys gyda'r canllawiau a'r astudiaethau achos.

Beth yw'r cysylltiad rhwng perthnasoedd a siarteri?

Roedd **Astudiaeth Ymchwil i Rôl a Swyddogaethau Cynghorau Cymuned a Thref yng Nghymru a'u Potensial i'r Dyfodol** Prifysgol Cymru, Aberystwyth, a gyhoeddwyd yn 2003, yn argymhell y dylai cytundebau siarter rhwng awdurdodau unedol a chynghorau cymuned a thref gynnwys gweithdrefnau ar gyfer dirprwyo ystod benodol o swyddogaethau i gynghorau cymuned a thref achrededig.

Yn ei hymateb i'r argymhelliad hwn, yr oedd Llywodraeth Cynulliad Cymru o'r farn y dylid cyflwyno siarteri drwy gytundeb lleol.

Fodd bynnag, mater i gynghorau cymuned a thref unigol sy'n dymuno darparu gwasanaethau dirprwyedig fyddai dangos eu bod yn gallu gwneud hynny'n effeithiol a llunio cytundeb lefel gwasanaeth gyda'u hawdurdod unedol. Fe wnaeth Llywodraeth Cynulliad Cymru addo i hwyluso'r broses hon drwy gysylltu â Chymdeithas Llywodraeth Leol Cymru ac Un Llais Cymru i lunio siarter enghreifftiol y gellid ei haddasu ar gyfer amgylchiadau unigol.

Yn gynnar yn 2006, sefydlodd Llywodraeth Cynulliad Cymru weithgor siarter i edrych ar sut y mae awdurdodau unedol a chynghorau cymuned a thref yn rhyngweithio ar hyn o bryd, ac i gynhyrchu canllawiau priodol i wella'r berthynas ar sail yr wybodaeth hon. Y rhesymeg oedd pe bai'r cysylltiadau'n cael eu cryfhau, yna byddai'n fwy tebygol y byddai trafodaethau am ddirprwyo gwasanaethau yn cael eu cynnal.

Fodd bynnag, cytunodd y gweithgor hefyd mai dim ond camau i'r cyfeiriad cywir yw anogaeth i gymryd rhan mewn siarteri, a darparu model i hwyluso'r broses hon. Er mwyn manteisio i'r eithaf, mae angen i'r mesurau hyn fod yn rhan o fframwaith ymgysylltu mwy cynhwysfawr rhwng haenau'r llywodraeth.

Mae profiad o Loegr wedi dangos y gall siarteri fod yn adeiladol ac yn ystyrllon wrth iddynt esblygu o berthynas waith effeithiol rhwng haenau o lywodraeth leol. Mae cytundebau o'r fath fel arfer rhwng sawl cyngor cymuned a thref gyda'u hawdurdod unedol. Mae'n bosibl iawn y bydd hyn yn atgyfnerthu perthnasoedd ar sail ffurfiol a phroffesiynol ac yn cynyddu cyfrifoldebau ac ymrwymadau'r naill a'r llall. Yn y bôn, dylai hyn hefyd arwain at ganlyniadau cadarnhaol i ddinasyddion a chymunedau lleol.

Pa fathau o berthnasoedd sydd gennym ar hyn o bryd?

Ceir llawer o enghreifftiau o gysylltiadau cadarnhaol ac effeithiol rhwng awdurdodau unedol a chynghorau cymuned a thref yng Nghymru.

Dangosodd ymatebion i arolwg a gynhaliwyd gan Gymdeithas Llywodraeth Leol Cymru (CLILC) gyda phob un o'r ddau awdurdod unedol ar hugain ym mis Medi 2006, fod llawer o awdurdodau'n dweud bod ganddynt fecanweithiau ffurfiol ar gyfer cwrdd â chynghorau cymuned a thref mewn fforymau chwarterol neu ddwywaith y flwyddyn. Mae'r rhain yn darparu fframwaith sefydledig ar gyfer cyswllt a'r cyfle i gynnal cyfarfodydd rheolaidd.

Mae'r ymchwil yn dangos, ar wahân i fforymau, bod trefniadau anffurfiol eraill, yn ogystal â threfniadau ffurfiol, ar gyfer cyswllt sy'n unigol i bob awdurdod. Mewn rhai awdurdodau unedol, mae aelodau cabinet yn cynnal cyfarfodydd chwarterol gyda chynghorwyr cymuned a thref. Mewn achosion eraill, mae swyddogion yn mynychu cyfarfodydd cynghorau tref a chymuned pan fydd eitemau perthnasol ar yr agenda.

Mae gan rai awdurdodau unedol hefyd swyddog penodedig sy'n cysylltu â chynghorau cymuned a thref yn yr awdurdod ac sy'n bwynt cyswllt ar gyfer pob ymholiad.

Mae'n ddiddorol nodi'r gwahanol ganfyddiadau o awdurdodau unedol a chynghorau cymuned a thref pan ofynnwyd cwestiynau tebyg. Anfonodd Cymdeithas Clercod Cynghorau Lleol holiadur hefyd at bob cleric yng Nghymru yn ystod mis Medi 2006 i gael syniad o sut mae cynghorau cymuned a thref yn gweithio mewn partneriaeth ar hyn o bryd. Derbyniwyd 109 o ymatebion, sef cyfradd ymateb o tua 15%. Dyfynnwyd nifer o bartneriaid amrywiol megis yr heddlu, byrddau iechyd lleol, ysgolion, clybiau rygbi, awdurdodau unedol, mudiadau gwirfoddol a chynghorau cymuned eraill yn yr ymateb.

O ran trefniadau cyswllt, nid oedd ymateb cynghorau cymuned a thref bob amser yn adlewyrchu ymwybyddiaeth o drefniadau'r awdurdod unedol. Gall hyn fod oherwydd amrywiaeth o resymau, gan gynnwys ymgysylltu gwael rhwng rhai cynghorau cymuned a thref a'r awdurdod unedol.

I'r cwestiwn "Oes gennych chi gytundeb ffurfiol gyda'ch awdurdod unedol/corff arall i ddarparu gwasanaethau?", nododd 26 o gynghorau cymuned a thref ar draws 12 awdurdod unedol fod ganddynt gytundeb i ddarparu gwasanaethau. Cynnal a chadw llwybrau troed/hawliau tramwy yw'r gwasanaeth dirprwyedig a nodir amlaf ac mae'n ymddangos yn fwyaf aml eu bod yn destun cytundeb lefel gwasanaeth ffurfiol.

Mae dau awdurdod unedol, Caerffili a Thorfaen sydd â siarteri (cytundebau) gyda'u cynghorau cymuned a thref. Nod y siarteri hyn yw helpu i feithrin perthnasoedd gwell ac ar hyn o bryd nid ydynt yn cynnwys dirprwyo dyletswyddau.

Pam fod cymaint o bwyslais nawr ar feithrin perthynas?

Cafodd **Creu'r Cysylltiadau – Cyflawni Ar Draws Ffiniau**, cynllun strategol Llywodraeth Cynulliad Cymru i weddnewid gwasanaethau cyhoeddus yng Nghymru, ei lansio ym mis Tachwedd 2006. Mae'r pwyslais, yn fwy nag erioed o'r blaen, ar "roi dinasyddion yn gyntaf" a "gweithio gyda'n gilydd i gyflawni".

Mae Pennod 3 y ddogfen bolisi hon yn dechrau gyda, "Mae rhoi dinasyddion yn gyntaf yn golygu bod Llywodraeth y Cynulliad a'r holl bartneriaid cyflenwi lleol yn gweithio'n llawer agosach gyda'i gilydd i sicrhau rhwydwaith mwy effeithiol o wasanaethau cyhoeddus yng Nghymru. Rhaid i hyn ddigwydd yn gyflym, yn bwrpasol ac yn effeithiol, heb greu biwrocratiaethau a phrosesau newydd. Mae rhoi sylw penodol i sicrhau canlyniadau gwell i bobl yn golygu'r canlynol:

- Casglu a rhannu gwybodaeth wrthrychol am anghenion dinasyddion a chymunedau.
- Rhanberchnogaeth, ar draws sectorau, o'r camau gweithredu sydd eu hangen i ddiwallu anghenion y boblogaeth leol, gan gynnwys camau i sicrhau gwell gwerth am arian ar draws y gyllideb ac i raglenni cyflenwi ar y cyd y cytunwyd arnynt.
- Rhoi cyfrif i'r boblogaeth leol am berfformiad y gwasanaeth a gwella gwasanaethau'n barhaus er mwyn iddynt weithio'n well i ddinasyddion."

Er mwyn cyflawni'r cyfrifoldebau hyn, mae'n hanfodol bod cyrff cyhoeddus yn yr ardal, gan gynnwys cynghorau cymuned a thref, yn cydweithio i feithrin cysylltiadau a rhwydweithiau effeithiol, fel eu bod yn gwella'r gwasanaethau y maent yn eu darparu i'w cymunedau'n barhaus ac yn gyson. Fodd bynnag, oherwydd amrywiaeth cynghorau cymuned a thref, nid yw'r berthynas yn cydymffurfio â fformiwla "un ateb i

bawb” a dyna pam mae’r bennod hon yn ceisio hwyluso’r broses o ddatblygu a gwella perthnasoedd drwy archwilio gwahanol opsiynau a dulliau.

Roedd “Cyfrifoldeb ar y Cod”, datganiad polisi llywodraeth leol Llywodraeth y Cynulliad a gyhoeddwyd ym mis Mawrth 2007, yn disgrifio rôl y sector fel a ganlyn:

“Mae gan y sector rôl bwysig sy’n canolbwyntio ar y dinesydd, nid yn unig o ran hyrwyddo cyfathrebu cryf a chanolbwyntio ar faterion ansawdd bywyd (neu fywoliaeth) lleol iawn, ond hefyd o ran darparu gwasanaethau. Cynghorau cymuned a thref yw’r uned fwyaf lleol o lywodraeth leol. Mae hyn yn golygu bod ganddynt lawer o ffyrdd uniongyrchol o ganfod a galluogi darparu gwasanaethau mewn ymateb i flaenoriaethau dinasyddion. Gall y sectorau statudol mwy elwa o’r arbenigedd hwn os oes ymgysylltu rhwng sefydliadau lleol a sefydliadau lleol iawn.”

Mae’r datganiad hefyd yn atgyfnerthu ymrwymiad argymhelliad astudiaeth Aberystwyth ar siarteri drwy addo datblygu canllawiau a fframwaith siarter cenedlaethol ar gyfer awdurdodau lleol a chynghorau cymuned a thref.

Bydd datblygu Byrddau Gwasanaethau Lleol ledled Cymru hefyd yn gofyn am gysylltiadau o ansawdd uchel rhwng yr holl sefydliadau sy’n darparu gwasanaethau cyhoeddus a chysylltiad effeithiol â deall pryderon dinasyddion.

Mae gan gynghorau cymuned a thref, fel darparwyr gwasanaethau, ond hefyd yn eu rôl fel llais y dinesydd, gyfraniad pwysig i’w wneud at ddatblygu a gweithredu Byrddau Gwasanaethau Lleol yn effeithiol. Caiff hyn ei amlygu ym mhrosbectws Llywodraeth y Cynulliad ar fyrdau gwasanaethau lleol:

“Bydd angen i fyrdau gynnwys yr asiantaethau statudol sy’n gyfrifol am wasanaethau cyhoeddus yn yr ardal, Llywodraeth Cynulliad Cymru a’r sectorau gwirfoddol a busnes. Bydd arnynt angen mecanweithiau ar gyfer llais a her effeithiol i ddinasyddion a defnyddwyr, gan gynnwys drwy Gynghorau Tref a Chymuned, ac ar gyfer cynnwys staff yn yr agenda wella.”

Gweledigaeth gyffredin, Nodau cyffredin

Mae’r bennod hon yn canolbwyntio ar berthnasoedd a gweithio ar y cyd. Os cododd yr angen a bod angen trefniant mwy ffurfiol, mae gan gysylltiadau effeithiol y sylfaen angenrheidiol i ddatblygu’n bartneriaethau.

Mae partneriaeth effeithiol yn ei gwneud yn ofynnol i bawb sy’n gysylltiedig fod yn rhan ystyrlon o waith y bartneriaeth a bod yn glir ynghylch eu rolau a’u cyfrifoldebau. I’r rhan fwyaf o bartneriaethau, meithrin ymddiriedaeth rhwng partneriaid yw un o’r elfennau pwysicaf o lwyddiant. Fodd bynnag, mae hyn yn cymryd amser ac ymdrech go iawn.

Nid oes cymaint o bartneriaethau yn yr ystyr gaeth o fewn y berthynas rhwng yr awdurdodau unedol a chynghorau cymuned a thref. Efallai mai trefniadau lle ceir cytundebau lefel gwasanaeth fyddai’r enghraifft fwyaf amlwg o’r math o bartneriaeth sy’n bodoli.

Fodd bynnag, pe bai siarteri'n cael eu datblygu, yna byddai disgwyl i'r ddau barti anelu at fwy o ddull partneriaeth o ryngweithio. Ni ddylai hyn ddibynnu ar ddirprwyo swyddogaethau.

Mae meithrin amgylchedd lle gall ymddiriedaeth a chyd-barch ddatblygu yn hanfodol. Po fwyaf aml y ceir cyswllt rhwng yr haenau, y mwyaf yw'r cyfleoedd i hybu ymwybyddiaeth, dealltwriaeth a gwerthfawrogiad o rolau a chyfrifoldebau'r naill a'r llall.

Yn anad dim, mae angen eglurder llwyr ynghylch nod y bartneriaeth ac awgrymir, yng nghyd-destun siarteri, mai'r nod cyffredinol ddylai fod hyrwyddo cydweithio rhwng awdurdodau unedol a chynghorau cymuned a thref gyda golwg ar wella gwasanaethau cyhoeddus yn lleol.

Fframwaith

Gan fod gan bob ardal awdurdod unedol niferoedd gwahanol o gynghorau cymuned a thref o fewn ei ffiniau, yn amrywio o un i dros gant, dim ond os oes fframwaith cytûn ar gyfer cyswllt a chyfathrebu yn ei le y gellir cyflawni rhyngweithio ystyrlon a chynaliadwy.

Mae angen gwneud hyn ar lefel y cynghorydd a'r swyddog, o Arweinydd a Phrif Weithredwr yr awdurdod unedol i bob cynghorydd a graddfa staff o fewn yr awdurdod unedol, yn ogystal ag yn y cynghorau cymuned neu dref. Dylid anelu at annog cyswllt rhwng y meysydd gwleidyddol a gweinyddol.

Cyfathrebu

Mae cyfathrebu rheolaidd a chliir hefyd yn bwysig. Bydd cymysgedd da o ddulliau cyfathrebu yn helpu i feithrin perthnasoedd da. Mae gan gyfathrebu wyneb yn wyneb, dros y ffôn, e-bost a chyfathrebu ysgrifenedig i gyd eu defnyddiau a'u manteision.

Mae cynnwys, hygyrchedd ac ansawdd y wybodaeth sy'n cael ei chyfleu yn bwysig os mai'r neges yw darparu'r sail ar gyfer gweithredu a/neu ymateb priodol.

Mae'n bwysig bod cyfathrebu clir, prydlon a hawdd ei ddefnyddio ar draws pob lefel o'r awdurdod unedol gyda chynghorau cymuned a thref. Ceir cydweithrediad a chefnogaeth drwy gyfathrebu effeithiol ac i'r gwrthwyneb.

Datrys problemau

Bydd tensiynau anochel o fewn pob math o gydweithio ac mae'n bwysig bod ymrwymiad gan bob ochr i ddatrys y rhain yn gyflym ac yn gyfeillgar. Fodd bynnag, bydd perthnasoedd gwaith agos weithiau'n tynnu sylw at rai materion heriol.

Gall tensiynau a dryswch ddigwydd o bryd i'w gilydd pan fydd cynghorydd yn aelod o awdurdod unedol a chynghor tref neu gymuned. Dylai cynghorwyr o'r fath fod yn glir ynghylch eu cyfrifoldebau a'u hatebolrwydd ym mhob un o'r rolau hyn, a mater i'r

awdurdod unedol a'r cyngor tref neu gymuned dan sylw yw cytuno ar brotocol ar gyfer cynghorwyr o'r fath.

Mae cyllid yn faes arall sy'n aml yn achosi tensiynau. Mae'n hanfodol bod y broses o bennu'r dreth gyngor a phennu'r praesept yn dryloyw fel bod yr awdurdod unedol a'r cyngor cymuned a thref yn rhannu'r cyfrifoldeb am y swyddogaeth gyllidebu.

Gwerthuso

Mae'n hanfodol cynnwys y cyfle i werthuso'r hyn a gyflawnwyd dros gyfnod o amser o ganlyniad i gysylltiadau gwell. Mae'r broses werthuso yn dod â phobl at ei gilydd ac yn gwella perthnasoedd os gwneir hynny mewn modd adeiladol ac agored. Bydd ymarfer gwerthuso yn sicr o helpu i ganfod beth sy'n gweithio a beth sydd ddim yn gweithio. Bydd hefyd yn helpu i gasglu arferion da, gwella morâl ac arwain at wneud penderfyniadau gwell. O ganlyniad, byddai'n ddefnyddiol cynnwys darpariaeth ar gyfer gwerthuso wrth ddatblygu a gweithredu siarter.

Datblygu sgiliau ac arbenigedd

Cydnabyddir nad yw llawer o gynghorau cymuned a thref yng Nghymru wedi cael y fantais o hyfforddiant a datblygiad rheolaidd yn y gorffennol. Mae hyn yn cael sylw nawr drwy'r **Strategaeth Hyfforddiant Genedlaethol ar gyfer Cynghorau Cymuned a Thref** yng Nghymru a gyhoeddwyd ac a ddosbarthwyd ym mis Medi 2006.

Bydd y gallu i ddarparu gwasanaethau a gweithio mewn partneriaeth yn cael ei wella drwy ddatblygu arbenigedd, cymhwysedd a sgiliau clerod a chynghorwyr cynghorau cymuned a thref. Felly, bydd angen i hyfforddiant a datblygiad gydredeg â meithrin perthynas.

Dylid annog cyfleoedd ar gyfer hyfforddiant ar y cyd ar gyfer y ddwy haen o lywodraeth leol. Mae hyn yn arbennig o berthnasol ar gyfer hyfforddi cynghorwyr. Mae llawer o fanteision i hyfforddiant ar y cyd, gan gynnwys ymwybyddiaeth a gwell dealltwriaeth o flaenoriaethau a phryderon y naill a'r llall; rhwydweithio a meithrin cysylltiadau; a defnydd mwy effeithlon o adnoddau.

Nid yw clystyru ymysg grwpiau bach o gynghorau cymuned a thref wedi datblygu'n dda ar hyn o bryd. Lle bo hynny'n ymarferol, gallai hyn fod yn ffordd o gyfuno adnoddau, megis cyllid a staffio, a gallai ddarparu gwasanaethau i'r gymuned na fyddent wedi'u cael fel arall.

Efallai y bydd grwpiau o gynghorau hefyd yn ei chael yn ymarferol derbyn cytundebau lefel gwasanaeth gan yr awdurdod unedol lle byddai hyn yn darparu gwasanaeth gwell i'r gymuned.

Mae clystyru hefyd yn darparu cyfleoedd ar gyfer hyfforddiant a datblygiad ar y cyd ac yn hyrwyddo rhannu arferion da.

Sefydliadau cynrychioliadol

Mae'n hanfodol bod gan **Gymdeithas Llywodraeth Leol Cymru (CLILC)**, **Un Llais Cymru a Chymdeithas Clercod Cynghorau Lleol (SLCC)** berthynas agos â'i gilydd a'u bod yn meithrin gweithio effeithiol o fewn llywodraeth leol. Mae'r cyfathrebu a'r cydweithio wedi gwella ers ffurfio Un Llais Cymru ac mae gan yr olaf bellach femorandwm cyd-ddealltwriaeth gyda'r SLCC.

Mae CLILC wedi darparu arweiniad a chefnogaeth ar gyfer y Strategaeth Hyfforddiant Genedlaethol ac mae mwy a mwy o gydweithredu gydag Un Llais Cymru o ganlyniad i'r agenda 'Ehangu Cyfranogiad' sy'n hyrwyddo dinasyddiaeth ac yn tynnu sylw at rôl pob cynghorydd cyn etholiadau'r dyfodol. Gellir hwyluso cydweithio pellach drwy wneud y canlynol:

- Cynnal cyfarfodydd strategol rheolaidd ar lefel genedlaethol.
- Sefydlu Memorandwm Cyd-ddealltwriaeth rhwng Un Llais Cymru a CLILC.

Cytuno ar Siarter ffurfiol

Ceir llawer o enghreifftiau o gysylltiadau cadarnhaol ac effeithiol rhwng awdurdodau unedol a chynghorau cymuned a thref yng Nghymru. Fodd bynnag, mae llawer o'r rhain yn achlysurol ac yn dibynnu ar gymhelliant ac ymrwymiad personol unigolion penodol.

Argymhellir felly y dylid cytuno ar gytundebau ffurfiol a phrotocolau cyfathrebu rhwng awdurdodau unedol a chynghorau cymuned a thref er mwyn sicrhau eglurder o ran disgwyliadau a dealltwriaeth o rolau perthnasol.

Mae cytundebau ysgrifenedig amrywiol rhwng rhai cynghorau cymuned a thref ac awdurdodau unedol eisoes yn bodoli yng Nghymru. Gelwir rhai o'r rhain yn siarteri ac maent yn nodi'r ffordd y mae dwy haen y llywodraeth yn cyfnewid gwybodaeth yn bennaf ac yn ymgynghori â'i gilydd.

Mae tystiolaeth o Loegr, lle mae siarteri wedi bod yn datblygu dros gyfnod hwy o amser, yn dangos bod perthynas dda rhwng pob haen o lywodraeth yn arwain at fwy o dderbyn a dealltwriaeth o'r cytundeb. Mae'n dod yn fodd o reoleiddio arferion gwaith effeithiol ac yn cynnig proses sy'n golygu y gall pob parti ddweud ei dweud ac ymrwymo iddi. Mae'r broses o gyrraedd siarter yr un mor bwysig â'r siarter ei hun oherwydd mae'n gofyn am ymgynghori a negodi manwl.

Lluniwyd siarter enghreifftiol sy'n defnyddio amrywiaeth o elfennau sy'n rhan o gytundebau presennol o Gymru a Lloegr. Darperir y model hwn ochr yn ochr â'r canllawiau hyn a gellir ei ddefnyddio fel pro-fforma.

Mae'r model yn tynnu sylw at rai agweddau ar weithio sydd yr un mor bwysig i awdurdodau unedol a chynghorau cymuned a thref. Mae'r rhain yn cynnwys "cydnabod", "ymgyngori", "gwybodaeth a chyfathrebu", "cynllunio defnydd tir" ac eraill.

Fodd bynnag, mae disgrisiwn a hyblygrwydd lleol yn hanfodol wrth gytuno ar siarter. Mae angen i siarter fod yn gytundeb pwrpasol ac felly mater i awdurdodau unedol unigol a chynghorau cymuned a thref yw defnyddio hwn fel man cychwyn i ddod i gytundeb sy'n gweddu orau iddynt.

Argymhellir bod pob awdurdod unedol yn cytuno ar un siarter gyda'r sbectrwm llawn o gynghorau cymuned a thref yn ei ardal. Mae hyn yn golygu y bydd y siarter yn cael ei defnyddio'n gyffredinol yn yr ardal ac yn gweithredu fel cwlwm cyffredin sy'n dod â chynghorau cymuned a thref at ei gilydd, yn ogystal â'r awdurdod unedol.

Mae'n ddoeth i'r ddwy ochr ystyried yn llawn oblygiadau ehangach yr ymrwymadau y maent yn ymrwmo iddynt a gwneud yn siŵr eu bod yn gallu cyflawni eu haddewidion. Mae angen iddynt hefyd gydnabod, drwy ymrwmo i drefniadau gweithio ar y cyd, y gall fod rhai canlyniadau na fyddent o reidrwydd wedi'u rhagweld. Mae angen cymryd gofal penodol pan wneir partneriaethau ffurfiol fel yn achos cyngor cymuned neu dref sy'n ymgymryd â swyddogaethau dirprwyedig gan yr awdurdod unedol. Yn yr achos hwn, argymhellir y dylid gofyn am gyngor cyfreithiol wrth lunio cytundeb.

Mae cynlluniau gweithredu i gyd-fynd â siarteri yn ddefnyddiol fel ffordd o sicrhau rhyng-weithredu a chynnydd parhaus unwaith y cytunir ar y siarter.

Bydd angen diwygio a diweddarau'r Siarteri hefyd yn rheolaidd er mwyn adlewyrchu newidiadau mewn amgylchiadau lleol.

Dirprwyo gwasanaethau

Gall siarteri fod yn ffordd o wella perthnasoedd a chyfathrebu, yn ogystal â ffordd o weithredu swyddogaethau moesegol a gweinyddol. Fodd bynnag, gallant hefyd gynnwys gweithdrefnau, gan gynnwys trefniadau ariannol, ar gyfer dirprwyo gwasanaethau o awdurdodau unedol. Wrth ystyried unrhyw ddirprwyo gwasanaethau, awgrymir y dylid canolbwyntio'n gadarn ar wella'r gwasanaethau a ddarperir yn lleol, wrth gadw neu wella gwerth am arian. Efallai hefyd y bydd angen mynd i'r afael ag unrhyw faterion capasiti er mwyn galluogi'r cyngor cymuned neu dref i ddarparu'r gwasanaeth dirprwyedig.

Cred Llywodraeth y Cynulliad fod dirprwyo gwasanaethau yn ddewis gwirfoddol a rhaid iddo fod yn ganlyniad i gytundeb lleol rhwng yr awdurdod unedol a chynghor cymuned neu dref. Mae gan gynghorau cymuned a thref lefelau amrywiol o gapasiti, dyheadau ac ar hyn o bryd bydd angen i lawer elwa o'r Strategaeth Hyfforddiant Genedlaethol a mathau eraill o gymorth cyn iddynt gael yr hyder a'r gallu i gyflawni'r swyddogaethau hyn.

Mae angen i'r awdurdod unedol fod yn ffyddiog bod gan y cyngor cymuned neu dref sy'n dymuno ymgymryd â gwasanaeth dirprwyedig y pwerau i ddelio â swyddogaeth o'r fath.

Rhaid i drefniadau clir fod ar waith o ran atebolrwydd y cyngor cymuned neu dref am y gwasanaeth y mae wedi'i dderbyn gyda therfynau wedi'u diffinio'n glir ar gyfer awdurdod y mae angen atgyfeirio'r achos i awdurdod unedol y tu hwnt iddo.

Materion cyllido

Cynghorau cymuned a thref sy'n codi'r rhan fwyaf o'r arian ar gyfer eu gweithgareddau drwy braesept a godir yn y Dreth Gyngor. Mae'n bwysig felly, cyn i'r trethi hyn gael eu cyfrifo, bod trafodaethau rhwng yr awdurdod unedol a chynghorau cymuned a thref i sicrhau bod swyddogaethau cydredol yn cael eu gwella neu eu hystyriaeth yn sylweddol yn y fath fodd fel eu bod yn ychwanegu gwerth wrth fynd i'r afael ag anghenion y gymuned. Dylid hefyd annog rhannu ymwybyddiaeth o gynlluniau a datblygiadau yn y dyfodol.

Pan fydd cyngor tref neu gymuned yn ymgymryd â darparu gwasanaethau penodol, bydd angen i'r awdurdod unedol a'r cyngor perthnasol gytuno ar lefel y cyllid a'r telerau. Gall hyn arwain at amrywiaeth o rwystrau y mae angen eu datrys. Un o'r prif ystyriaethau i'w hystyried yw osgoi trethiant dwbl.

Yn ôl canllawiau Adran Cymunedau a Llywodraeth Leol y Deyrnas Unedig

“Ni ellir mynd i'r afael â'r broblem trethiant dwbl ar ei phen ei hun gan mai dim ond yng nghyd-destun ehangach cysylltiadau da rhwng ac o fewn haenau llywodraeth leol y mae datrysiad llwyddiannus yn debygol o gael ei gyflawni....Mae gan y rhan fwyaf o gynghorau sy'n nodi sefyllfa foddhaol o ran trethiant dwbl eisoes siarteri, fforymau a dulliau eraill y cytunwyd arnynt o gysylltu'n rheolaidd rhwng haenau. Dywedodd llawer o ymatebwyr o'r fath mai gorau po fwyaf yw'r berthynas, po leiaf yw'r problemau.”

Heb os, mae ystyriaethau ariannol yn bwysig, ond mae amrywiaeth o ddulliau y gellir eu defnyddio i fynd i'r afael â hwy a bydd y broses o sicrhau consensws ond yn cryfhau'r berthynas ymhellach ac yn gwella'r modd y caiff gwasanaethau eu darparu. Ni ddylid defnyddio anawsterau wrth oresgyn rhwystrau ariannol fel rheswm dros beidio â chymryd rhan mewn siarteri.

Casgliad

Mae'r canllawiau hyn wedi cyflwyno'r cysyniad o weithio mewn siarter ac wedi ceisio ei osod yng nghyd-destun polisi presennol llywodraeth leol a gwasanaethau cyhoeddus yng Nghymru. Gan gydnabod bod ffurf siarter yn y pen draw yn fater i awdurdodau unedol a chynghorau cymuned a thref gytuno arno'n lleol, credir bod siarter yn cynnig cyfle sylweddol i ffurfioli arferion da presennol a datblygu gweithio agosach er mwyn gwella gwasanaethau cyhoeddus.

Cymuned ar y Cyd - Meithrin Perthynas mewn Ymarfer

Mae'r bennod hon yn cyd-fynd â'r canllawiau ar berthnasoedd a'r siarter enghreifftiol. Ei nod yw darparu cymorth ymarferol ac awgrymiadau sy'n dilyn yr is-benawdau a ddefnyddir yn y canllawiau i symleiddio croesyfeirio.

Gweledigaeth Gyffredin, Nodau Cyffredin

Mae sawl ffordd o hwyluso dealltwriaeth o rolau a chyfrifoldebau ei gilydd. Mae gwell ymwybyddiaeth yn aml yn arwain at wireddu cyfrifoldebau ar y cyd. Gall hyn yn ei dro arwain at ganlyniadau adeiladol i'r gymuned.

Astudiaeth Achos 1 – Mentrau ar y cyd

Nodau/Amcanion:

Goresgyn effeithiau economaidd negyddol cau prif gyflogwr yr ardal.

Ble? Trawsfynydd, Gwynedd, Gogledd Cymru.

Sut cafodd hyn ei wneud?

Daeth swyddi'n brin pan gafodd gorsaf bŵer niwclear Trawsfynydd ei datgomisiynu. Cynhaliodd y cyngor cymuned arfarniad yn 1994 a oedd â chyfradd ymateb o 86% ac a arweiniodd at lawer o brosiectau. Ffurfiwyd cwmni cymunedol Trawsnewid mewn partneriaeth â'r cyngor cymuned i ysgogi datblygiad economaidd, cymdeithasol ac amgylcheddol. Mae aelodaeth o'r cwmni yn agored i'r holl breswylwyr dros 18 oed ac mae 245 wedi talu'r tanysgrifiad nominal o £1. Mae hyn yn rhoi llais i aelodau'r gymuned wrth redeg y cwmni.

Pwy oedd yn rhan o hyn?

Cyngor Sir Gwynedd, Awdurdod Parc Cenedlaethol Eryri, The Prince's Trust, Cyngor Cymuned Trawsfynydd a Thrawsnewid.

Beth wnaeth ei gyflawni?

Mae adeilad afraid yng nghanol y pentref wedi cael ei adnewyddu yn siop waith, awditoriwm, swyddfa, canolfan arddangos a gwesty ugain gwely. Mae'r adeilad yn eiddo i'r cyngor cymuned ond yn cael ei redeg gan Trawsnewid. Y rheolwr hefyd yw clerc y cyngor cymuned a chyflogir dau aelod o staff llawn-amser a phum aelod o staff rhan-amser. Cafwyd cyllid ar gyfer y prosiect gwerth £750,000 gan Gronfa Adfywio Amcan Un Ewrop, Cronfa Datblygu Rhanbarthol Ewrop, cyn Awdurdod Datblygu Cymru, Cyngor Sir Gwynedd, Tanwydd Niwclear Prydain, Awdurdod Parc Cenedlaethol Eryri, The Prince's Trust a Traws-Newid.

Mae'r hostel a'r ganolfan dreftadaeth yn brosiectau sy'n cynhyrchu refeniw ar raddfa fach.

Cysylltu: I gael rhagor o wybodaeth, cysylltwch â chlerc a rheolwr Traws-Newid yn trasnewid@btconnect.com neu 01766 540400.

Astudiaeth Achos 2 – Gweledigaeth ar y cyd

Nodau/Amcanion:

Datblygu gweledigaeth ar y cyd ar gyfer datblygu cymuned yn y dyfodol

Ble?

Cydweli a Mynyddygarreg, Sir Gaerfyrddin, De-orllewin Cymru.

Sut cafodd hyn ei wneud?

Cynhaliwyd y digwyddiad Diwrnod Creu Gweledigaeth gan y Fforwm Tref ar y cyd â Chyngor Tref Cydweli a Menter Cwm Gwendraeth. Sefydlwyd y digwyddiad, a gynhaliwyd yn Neuadd y Dywysoges Gwenllian gan Fforwm y Dref a Chyngor y Dref, i annog aelodau o'r gymuned i gymryd rhan mewn holiadur, a defnyddir y canlyniadau i oleuo'r strategaeth 5 mlynedd sydd i ddod ar gyfer y ddwy gymuned. Roedd y digwyddiad hefyd yn gyfle i'r grwpiau lleol gynnal arddangosfa o'r hyn sydd ar gael yn yr ardal gyfagos.

Gwahoddwyd amrywiaeth eang o bartneriaid sy'n cynnig gwasanaethau i'r ardal hefyd. Roedd y grwpiau hyn yn cynnwys yr heddlu lleol, y bwrdd iechyd lleol, y Cyngor Sir, Llygad Busnes a Foothold.

Rhoddodd y Fforwm a Chyngor y Dref gyhoeddusrwydd i'r digwyddiad yn y papurau lleol, ar yr orsaf radio leol ac ar bosteri ledled y dref a'r pentref. Er mwyn annog cymaint â phosibl o'r gymuned leol i fynychu, mae aelodau'r Fforwm a Chyngor y Dref yn dosbarthu taflenni i bob cartref ym Mynyddygarreg a Chydweli.

Pwy oedd yn rhan o hyn?

Cynllunio a chynnal y digwyddiad: Fforwm Tref Cydweli, Cyngor Tref Cydweli, Menter Cwm Gwendraeth, Ymddiriedolwyr Canolfan y Dywysoges Gwenllian a Swyddog Prosiect Cydweli.

Roedd dros 40 o sefydliadau lleol a chenedlaethol yn bresennol ar y diwrnod, yn amrywio o'r tîm pêl-droed iau lleol a chymdeithas hanesyddol i Gyngor Sir, Llygad Busnes, Bwrdd Iechyd Lleol a swyddogion Llywodraeth Cynulliad Cymru.

Beth wnaeth ei gyflawni?

- rhwydweithio rhwng yr holl grwpiau lleol.
- rhwydweithio rhwng y grwpiau lleol a darparwyr gwasanaethau lleol
- cyfle i bawb sy'n cymryd rhan gwrdd â darparwyr grantiau a hyfforddiant yn yr ardal leol.
- mwy o ymwybyddiaeth o'r grwpiau sy'n darparu'r gwasanaethau lleol yn yr ardal leol.
- set o ganlyniadau a fydd yn cael eu hystyried ar gyfer strategaeth 5 mlynedd newydd ar gyfer Cydweli a Mynyddygarreg.

Cysylltu:

I gael rhagor o wybodaeth, cysylltwch â chlerc Cyngor Tref Cydweli ar 01554 890203 neu anfonwch e-bost at towncouncil@kidwelly.gov.uk

Mwy o syniadau ... gweledigaeth gyffredin, nodau cyffredin:

- Datblygu'r Strategaeth Gymunedol.
- Gosod cyllidebau a phraeseptau gyda'i gilydd.
- Cynghorwyr ward i fynychu cyfarfodydd cynghorau cymuned a thref ac fel arall.
- Hyfforddiant ar y cyd (gan gynnwys hyfforddiant cynefino ar gyfer cynghorwyr sydd newydd eu hethol).
- Menter ar y cyd e.e. sefydlu cerbydau ar gyfer prosiectau adfywio penodol, cynlluniau gweithio ieuencid ar y cyd, gweithgorau ac ati.
- Cytuno ar gytundebau lefel gwasanaeth.
- Ymgynghori â'n gilydd wrth wneud ceisiadau am gyllid

Llywodraethu/Fframwaith

Mae'n bwysig bod awdurdodau unedol a chynghorau cymuned a thref yn cynnal cysylltiadau agos. Gellir hwyluso hyn drwy drefniadau penodol i sicrhau ymgysylltu a chyswllt effeithiol rhyngddynt.

Astudiaeth Achos 3 – Datblygu strategaeth gymunedol

Nodau/Amcanion:

Sicrhau bod cynghorau cymuned yn rhan o'r dull partneriaeth o sefydlu a gweithredu'r Strategaeth Gymunedol.

Ble?

Cyngor Bwrdeistref Sirol Torfaen.

Beth yw'r gweithgaredd/menter?

Sefydlwyd Partneriaeth Torfaen i gymryd perchnogaeth dros y broses o ddatblygu Strategaeth Gymunedol, yn ogystal â sicrhau ei bod yn cael ei gweithredu. Mae cynghorau cymuned yn bwysig er mwyn rhoi dealltwriaeth i'r bartneriaeth o faterion a blaenoriaethau pobl yn eu hardaloedd a hefyd am eu bod yn gwneud gwaith uniongyrchol o fewn eu cymunedau.

Sut cafodd hyn ei wneud?

Felly, gwahoddwyd y Cynghorau Cymuned i benodi Cynghorydd cynrychioladol a Clerc i ddod yn aelodau o Bartneriaeth Torfaen. Mae pwyllgor cyswllt Cyngor Cymuned yn bodoli lle gall Cyngor Bwrdeistref Sirol Torfaen a'r Cynghorau Cymuned gyfnewid gwybodaeth a thrafod materion sy'n berthnasol i'w gilydd ac i'r fforwm hwn y estynnwyd gwahoddiad. Mae'r cynrychiolwyr wedi mynychu pob cyfarfod o Bartneriaeth Torfaen ac wedi cymryd rhan weithredol yn y materion a'r trafodaethau. Mae hyn yn cynnwys cyngor ar gynnal ymgynghoriad cymunedol, casglu data a llunio'r Strategaeth Gymunedol ei hun.

Pwy sy'n cymryd rhan?

Er bod un Cynghorydd ac un Clerc yn cael eu cynrychioli yng nghyfarfodydd Partneriaeth Torfaen, maent yn chwarae rhan yn y gwaith o sicrhau bod y Cynghorau Cymuned eraill yn cael yr wybodaeth ddiweddaraf am ddigwyddiadau.

Beth mae'n ei gyflawni?

Lluniwyd y Strategaeth Gymunedol ac mae'n seiliedig yn drwm ar sicrhau canlyniadau i bobl Torfaen. Rhywbeth yr oedd y Cynghorau Cymuned yn arbennig o awyddus i'w ganfod, gan gynnal bod rhaid i welliant mewn ansawdd bywyd ganolbwyntio ar ddinasyddion.

Mae'r cynrychiolwyr wedi chwarae rhan hanfodol fel cyfrwng rhwng Partneriaeth Torfaen a'r Cynghorau Cymuned – er enghraifft aeth Cylich Gorchwyl Partneriaeth

Torfaen a'r Strategaeth Gymunedol ddrafft yn ôl at y Cyngorau Cymuned i'w trafod a chytuno arnynt.

Yn ystod yr ymarferion casglu gwybodaeth ac ymgysylltu, mae'r Cyngorau Cymuned wedi helpu i drefnu digwyddiadau ymgynghori cymunedol fel ymgynghori â'r gymuned ynghylch Mannau Agored. Fe'u gwahoddwyd hefyd i gyflwyno eu safbwyntiau eu hunain ar y materion y dylai'r Strategaeth Gymunedol eu cynnwys – gwnaed hyn drwy holiadur. Wrth wneud hynny, chwarae rhan allweddol yn y broses ymgysylltu.

Mae'r Cyfarwyddwr Strategol Perfformiad ac Ymgysylltu a'r Prif Weithredwr Cynorthwyol wedi bod yn cyfarfod â Chynghorau Cymuned unigol (drwy wahoddiad) i drafod y Strategaeth Gymunedol a'r camau nesaf sy'n ymwneud â rhoi'r strategaeth ar waith. Mae'r dull gweithredu'n gyson â'r bwriad o greu deialog barhaus sy'n seiliedig ar bartneriaeth wrth i Bartneriaeth Torfaen esblygu i fod yn Fwrdd Gwasanaeth Lleol.

Cysylltu:

Mark Sharwood, 01495 766323 mark.sharwood@torfaen.gov.uk

Astudiaeth Achos 4 – Cyfarfodydd Clwstwr

Nodau/Amcanion:

Gwella'r sianelau cyfathrebu ac ymgynghori ffurfiol ac anffurfiol presennol gyda Chynghorau Tref a Chymuned Sir Ddinbych drwy sefydlu cyfarfodydd 'clwstwr'. Mae'r fforwm hwn yn dod â chynrychiolwyr Cynghorau Tref a Chymuned at ei gilydd i gwrdd â Swyddogion Cynghorau Sir i drafod cynlluniau newydd ac i egluro polisïau newydd a newidiadau deddfwriaethol yn fanwl.

Ble?

Sir Ddinbych.

Sut cafodd hyn ei wneud?

Cafodd tri grŵp 'clwstwr' daearyddol o gynghorau tref a chymuned eu creu, sy'n cwrdd â Swyddogion y Cyngor Sir i drafod polisïau neu faterion newydd sy'n berthnasol iddynt yn fanwl. Mae'r cyfarfodydd wedi'u targedu at Glercod y Cyngor yn benodol er bod y gwahoddiad hefyd yn cael ei estyn i'r Cadeiryddion neu'r Meiri.

Pwy sy'n cymryd rhan?

Mae gan Uned Polisi Strategol y Cyngor Sir rôl gyswllt gyda Chynghorau Tref a Chymuned ac mae'n cymryd yr awenau o ran datblygu'r cyfarfodydd 'Clwstwr'. Ymgynghorwyd â Chynghorau Tref a Chymuned ar bob cam o'r datblygiad o ran nifer y 'clystyrau', pa grŵp daearyddol yr oeddent am ymuno ag ef a pha mor aml yr oeddent yn cyfarfod. Bydd pob clwstwr yn cyfarfod ddwywaith y flwyddyn ac yn cynnal cyfarfodydd gyda'r nos.

Mae Swyddogion Sir Ddinbych yn bresennol i wneud cyflwyniadau anffurfiol gyda chyfle i drafod. Gall yr agenda amrywio gan ddibynnu ar y materion sy'n berthnasol i'r ardal honno o'r Sir. Mae'r rhan fwyaf o'r 37 Cyngor Tref a Chymuned yn Sir Ddinbych wedi mynychu un o'r 'clystyrau'.

Beth sy'n cael ei gyflawni?

Mae swyddogion y Cyngor Sir yn cael cyfle i gyrraedd a chyfathrebu â nifer o Gynghorau mewn un lleoliad a derbyn adborth gwerthfawr. Mae gan y Cynghorau Tref a Chymuned sy'n mynychu eglurhad manylach o bolisïau newydd a chyfle i ofyn cwestiynau am eglurhad.

Cynhaliwyd y gyfres gyntaf o gyfarfodydd 'clwstwr' ym mis Chwefror a Mawrth 2006 ac roedd yr agenda amrywiol yn cynnwys y canlynol:

- Cyflwyniad gan Dîm Caffael y Cyngor Sir yn cynnig cyfle i Gynghorau Tref a Chymuned brynu deunydd ysgrifennu, gwasanaethau ac offer o gontractau a oedd eisoes wedi'i negodi gan y Cyngor Sir.
- Cyflwyniad gan Uned Orfodi'r Cyngor Sir yn amlinellu'r cynlluniau newydd i atal tipio anghyfreithlon, sbwriel, baw cŵn a gwahardd ysmegu drwy system Tocynnau Cosb Benodedig.

- Presenoldeb yn un o gyfarfodydd 'clwstwr' cynrychiolwyr Uned Llywodraeth Leol Cynulliad Cymru. Roedd yr Uned yn cefnogi'r cyfarfod i ymgynghori'n uniongyrchol â grŵp o Gyngorau Tref a Chymuned.
- Cyflwyniad ar ganolfannau ieuencid a gwasanaethau ieuencid sy'n benodol i bob ardal.

Cyswllt:

I gael rhagor o wybodaeth am y fenter hon, cysylltwch â David Davies, Swyddog Polisi Strategol, Cyngor Sir Ddinbych ar 01824 706146 neu david.w.davies@denbighshire.gov.uk

Astudiaeth Achos 5 – Cod ymddygiad

Nodau/Amcanion:

Lleihau'r achosion o dorri Cod Ymddygiad Aelodau'n anfwriadol gan gynghorau cymuned a thref.

Ble?

Wreccsam.

Beth a wnaed?

Mae Swyddog Monitro Cyngor Bwrdeistref Sirol Wreccsam yn cynnal cyfarfodydd rheolaidd gyda Chlercod Cynghorau Tref a Chymuned yn Wreccsam i godi ymwybyddiaeth o ddehongliad cyfredol y Cod ac i ganiatáu trafodaeth ar safonau moesegol sydd o ddiddordeb cyffredin ar draws Cynghorau Tref a Chymuned.

Beth wnaeth ei gyflawni?

Lleihau'r achosion o dorri Cod Ymddygiad Aelodau ac annog gwell dealltwriaeth o ofynion y Cod a threfniadau safonau mwy cadarn mewn cyfarfodydd Cynghorau Tref/Cymuned.

Cyswllt:

T Coxon

Ffôn: 01978 292202

e-bost: trevor.coxon@wrexham.gov.uk

Mwy o syniadau ... llywodraethu/fframwaith gwell:

- Swyddog cyswllt cynghorau cymuned a thref benodedig o fewn yr awdurdod lleol. Os nad yw hyn yn bosibl, mae swyddog enwebedig yn helpu i ddarparu canolbwynt a rhywfaint o ddilyniant.
- Sefydlu cydbwyllgorau rhwng yr awdurdod unedol a'r cynghorau cymuned a thref i drafod materion strategol lleol a materion o ddiddordeb cyffredin e.e. y Byrddau Gwasanaethau Lleol.

Cyfathrebu

Dylai'r broses o gyfnewid gwybodaeth fod yn ddwy ffordd ac arwain at ddealltwriaeth gytbwys o safbwyntiau pawb sy'n ymwneud â mater. Yn ddelfrydol, dylid defnyddio amrywiaeth o ddulliau cyfathrebu.

Astudiaeth achos 6 – swyddog cyswllt cyngor Cymuned penodedig

Nodau/Amcanion:

Gwella cyfathrebu rhwng yr awdurdod unedol a chynghorau cymuned a thref.

Ble?

Cyngor Bwrdeistref Sirol Caerffili.

Sut cafodd hyn ei wneud?

Ceir swyddog penodol sy'n delio â chynghorau cymuned/tref yn gyffredinol – gan dderbyn eu gohebiaeth a gofyn am ymatebion ar eu rhan.

Mae Is-Bwyllgor Cyswllt y Cynghorau Cymuned, sy'n cynnwys dau gynrychiolydd o bob un o'r cynghorau cymuned/tref ac un ar bymtheg o aelodau'r fwrdeistref sirol, yn cyfarfod bob tri mis. Mae'r cynrychiolwyr yn cyfarfod fis cyn y cyfarfod a drefnwyd i drafod pa eitemau y maent am eu cynnwys ar yr agenda. Fel hyn, gall Swyddog Cyswllt y Cynghorau Cymuned sicrhau bod yr wybodaeth berthnasol ar gael a bod y Swyddog perthnasol yn bresennol i ateb unrhyw ymholiadau a godir bryd hynny. Mae cofnodion y cyfarfodydd hynny yn ddogfen gyhoeddus. Trefnir cyfarfodydd arbennig yn ôl y galw (yn fwy diweddar i roi manylion am oblygiadau Deddf Trwyddedu 2003).

Mae manylion yr adroddiadau sydd i'w cyflwyno i Bwyllgorau Craffu ac a allai fod o ddiddordeb hefyd yn cael eu hanfon ymlaen at Glercod yn rheolaidd er mwyn iddynt fod yn ymwybodol o weithgareddau yn eu hardal neu ledled y fwrdeistref sirol. Ceir gweithdrefn ffurfiol hefyd lle ymgynghorir â chynghorau cymuned/tref ar bob cais cynllunio a dderbynnir a chaiff eu sylwadau eu hymgorffori yn yr adroddiad a'u hystyried ar yr adeg y penderfynir ar y cais.

Mae gan y fwrdeistref sirol hefyd siarter y cytunwyd arni gyda chynghorau cymuned a thref sy'n diffinio'r trefniadau cyswllt ac yn tynnu sylw at y cyfnewid gwybodaeth angenrheidiol, yn ogystal â rhestr o bynciau penodol y dylid ymgynghori yn eu cylch. Caiff y siarter ei adolygu gan swyddogion a chynrychiolwyr cynghorau cymuned a thref yn flynyddol a'i diwygio neu ei diweddarau yn ôl yr angen.

Pwy oedd yn rhan o hyn?

Swyddog Cyswllt Cynghorau Cymuned, clercod pob cyngor cymuned a thref a swyddogion perthnasol o'r cyngor sir.

Beth wnaeth ei gyflawni?

Mae cael pwynt cyswllt canolog wedi bod yn ffordd effeithiol o sicrhau bod pob ymholiad a dderbynnir yn cael ei ateb o fewn amser penodol. Yn ychwanegol, mae'r siarter wedi darparu dull cyson o ymgynghori.

Mae'r cyfarfodydd bob tri mis wedi dod yn fwy cynhyrchiol oherwydd bod y swyddog cyswllt wedi'i leoli o fewn Gwasanaethau Pwyllgor a hefyd yn gwasanaethu'r Tîm Rheoli Corfforaethol, felly mae hi'n goruchwyllo eitemau sydd i fod i gael eu trafod a dylid cyfeirio ymwybyddiaeth ohonynt at y cyngor cymuned/tref.

Fel rheol gyffredinol, mae swyddogion sy'n ymgynghori â'r cyngor cymuned/tref berthnasol ynghylch gwahanol faterion yn cynghori'r swyddog cyswllt fel y gall ddiweddarau ei ffeil a'i bod yn ymwybodol o unrhyw ymgynghori o'r fath sy'n digwydd.

Cyswllt:

Helen Morgan, Swyddog Cyswllt y Cyngor Cymuned ar 01443 864267 neu anfon e-bost at morgah@caerphilly.gov.uk

Astudiaeth Achos 7 – Defnyddio holiadur i ymgynghori ag eraill

Nodau/Amcanion:

Canfod a fyddai gan glercod cynghorau cymuned a thref ddiddordeb mewn mynychu cyfarfodydd cyswllt gyda swyddogion yr awdurdod unedol. Yn y gorffennol, bu'r cyfarfodydd hyn rhwng cynghorwyr o'r ddwy haen.

Ble?

Cyngor Bro Morgannwg.

Sut cafodd hyn ei wneud?

Paratowyd holiadur gan swyddogion yr awdurdod yn gofyn am wybodaeth megis "Fyddech chi'n croesawu'r cyfle i fynychu cyfarfod gyda swyddogion Cyngor Bro Morgannwg? Pa bynciau hoffech chi eu trafod yn y sesiwn? Pa adrannau o'r cyngor ydych chi'n cysylltu â nhw'n rheolaidd?"

Pwy oedd yn rhan o hyn?

Swyddogion yr awdurdod unedol a holl glercod cynghorau cymuned a thref.

Beth wnaeth ei gyflawni?

Wedi annog trafodaeth a pherthnasoedd gwaith da.

Cyswllt:

Karen Bowen, Adran Gwasanaethau Democrataidd, Swyddfeydd Dinesig, Heol Holton, Y Barri.

Ffôn 01446 709856

e-bost: kBowen@valeofglamorgan.gov.uk

Astudiaeth Achos 8 – Cyfarfodydd Cyswllt

Nodau/Amcanion:

Dyfeisio mecanwaith lle gellir trafod materion o ddiddordeb cyffredin rhwng Cyngor Bwrdeistref Sirol a Chynghorau Tref a Chymuned.

Ble?

Cyngor Bwrdeistref Sirol Wreccsam.

Beth a wnaed?

Mae'r Cyngor Bwrdeistref Sirol yn cynnal Fforwm Cyngor Tref/Cymuned unwaith bob tri mis yn swyddfeydd y Cyngor Bwrdeistref Sirol. Mae'r Fwrdeistref Sirol yn gwneud un neu ddau o gyflwyniadau ar eitemau o ddiddordeb i'r ddwy ochr a awgrymir fel arfer gan y Chynghorau Cymuned sy'n cymryd rhan. Mae enghreifftiau o gyflwyniadau o'r fath yn cynnwys cyllid llywodraeth leol; Rhyddid Gwybodaeth a Diogelu Data; proses craffu ac ati. Gwahoddir Chynghorau Cymuned i gyflwyno cwestiynau'r Cyngor Bwrdeistref Sirol cyn y cyfarfod yr hoffent eu hateb ac mae'r Fwrdeistref Sirol yn sicrhau bod swyddogion yn bresennol i ymateb.

Pwy oedd yn rhan o hyn?

Caiff ei gadeirio gan Arweinydd Cyngor Bwrdeistref Sirol Wreccsam a gwahoddir pob Cyngor Cymuned i anfon dau aelod neu aelod a Chlerc i bob cyfarfod.

Beth wnaeth ei gyflawni?

Mae'n rhoi cyfle i'r Cyngor Bwrdeistref Sirol dynnu sylw cymunedau at faterion o arwyddocâd strategol, e.e. trosedd ac anhrefn; cynllun corfforaethol ac ati, ac yn yr un modd mae'n rhoi fforwm i Chynghorau Tref a Chymuned godi materion gyda'r Cyngor Bwrdeistref Sirol o arwyddocâd mwy lleol. Mae wedi helpu i wella'r berthynas rhwng dwy haen llywodraeth leol yn aruthrol.

Cyswllt:

T Coxon

Ffôn: 01978 292202

e-bost: trevor.coxon@wrexham.gov.uk

Mwy o syniadau ... ar gyfer annog cyfathrebu:

- Sefydlu sianelau cyswllt o ddydd i ddydd.
- Cyfnewid siartiau sefydliadol gyda theitlau swydd.
- Gwybodaeth am swyddogaethau a dyletswyddau.
- Sefydlu protocolau cyfathrebu ac ymgynghori rhwng yr awdurdod unedol a chynghorau cymuned a thref.
- Cyfnewid arferion da.
- Dolenni ar wefannau i safleoedd ei gilydd.
- Cyfeiriadau e-bost.

- Datganiadau i'r wasg ar y cyd/gwybodaeth am y cyfryngau lle bo hynny'n berthnasol.

Datrys problemau

Mae goresgyn rhwystrau a dod o hyd i atebion yn aml iawn yn dod â phobl at ei gilydd. Os yw'r broses yn edrych tuag allan, gall arwain yn aml iawn at berthnasodded gwaith agosach a ffyrdd arloesol o sicrhau canlyniadau.

Astudiaeth Achos 9 – Edrych y tu allan i rwydweithiau sefydledig

Nodau/Amcanion:

Datrys mater plismona a godwyd gan y cyngor cymuned yn ystod cyfarfod cyswllt. Nid oedd yr awdurdod unedol yn gallu darparu atebion gan fod hyn y tu allan i'w gylch gwaith.

Ble?

Cyngor Bro Morgannwg.

Sut cafodd hyn ei wneud?

I ddechrau, gwahoddwyd cynrychiolydd o'r heddlu gan yr awdurdod unedol i annerch y cyfarfod nesaf am y mater penodol hwnnw. Codwyd sawl mater arall gan yr heddlu yn y cyfarfod hwn.

Pwy oedd yn rhan o hyn?

Pwyllgor Cyswllt Cymunedol, sy'n cynnwys cynrychiolwyr o Gyngor Bro Morgannwg a'r 26 cyngor tref a chymuned; Heddlu De Cymru.

Beth wnaeth ei gyflawni?

Mae'r pwyllgor wedi'i weld yn ddefnyddiol felly mae'r heddlu bellach yn mynychu pob cyfarfod. Mae hyn yn golygu bod cynghorau cymuned a thref yn gallu ymgysylltu'n uniongyrchol â'r heddlu ynghylch materion sydd o bwys yn eu cymuned.

Cyswllt:

Karen Bowen, 01446 709856, kbowen@valeofglamorgan.gov.uk

Astudiaeth Achos 10 – Dod â gwasanaethau o bell i garreg y drws

Nodau/Amcanion:

Cyngor Tref Burgess Hill i ddatrys problemau o ran darparu gwasanaethau lleol a achoswyd gan gyfansoddiad tair haen llywodraeth leol yn Sussex, drwy gydlynw'r gwasanaethau hyn ar gyfer eu trigolion.

Ble?

Burgess Hill, Sussex.

Sut cafodd hyn ei wneud?

Cafodd siop un stop ei chreu fel un pwynt cyswllt ar gyfer gwasanaethau tref, ardal a sir yn y dref. Yn dilyn cyhoeddusrwydd manwl i'r prosiect, cysylltodd nifer o asiantaethau eraill â'r cyngor tref a oedd â diddordeb mewn ymuno â'r prosiect. Cafodd gwir bartneriaeth ei chreu rhwng awdurdodau lleol, asiantaethau gwasanaethau cyhoeddus a'r sector busnes gan weithio gyda'i gilydd dan un to i ddarparu cyfleuster "pwynt cymorth" cynhwysfawr.

Pwy oedd yn rhan o hyn?

Cyngor Tref Burgess Hill, Cyngor Sir Gorllewin Sussex, Cyngor Dosbarth Canol Sussex, Awdurdod Iechyd Gorllewin Sussex, Cymdeithas Tai New Downland, Menter Sussex a'r Ganolfan Fenter a llawer mwy.

Beth wnaeth ei gyflawni?

Gall preswylwyr gael mynediad uniongyrchol at swyddogion arbenigol i gael cyngor ar unwaith neu ymateb i'w hymholiad. Un o lwyddiannau'r Man Cymorth yw datblygu sesiynau cymorth gan staff arbenigol o brif gynghorau.

Cyswllt:

David Carden, Clerc Tref, Cyngor Tref Burgess Hill. Ffoniwch 01444 247726 neu anfon e-bost at david@burgesshill.gov.uk

Mwy o syniadau ... datrys problemau:

- Rhwydweithio gydag amrywiaeth eang o awdurdodau unedol a chynghorau cymuned a thref ledled Cymru.
- Rhannu arferion da yn eang.
- Gweithio gyda phartneriaid i ddod o hyd i ateb sydd o fudd i bawb.

Datblygu Sgiliau ac Arbenigedd

Mae'r Strategaeth Hyfforddi Genedlaethol ar gyfer Cyngorau Cymuned a Thref yng Nghymru yn rhoi sylw i anghenion hyfforddi a datblygu'r sector yn ei gyfanrwydd. Fodd bynnag, gall awdurdodau unedol wneud llawer iawn drwy gynorthwyo'r cyngorau cymuned a thref yn eu hardaloedd gyda gofynion penodol. Gellir gwneud hyn yn eithaf syml drwy ymestyn adnoddau neu alluoedd a thrwy hynny fanteisio ar "arbedion maint".

Astudiaeth Achos 11 – Cydymffurfio â gofynion cyfreithiol

Nodau/Amcanion:

Sicrhau bod cyngorau cymuned a thref yn cyflawni rhwymedigaethau cyfreithiol.

Ble?

Cyngor Bro Morgannwg.

Pwy sy'n cymryd rhan?

Clercod cyngorau cymuned a thref gydag adran adnoddau dynol yr awdurdod unedol.

Sut mae hyn yn cael ei wneud?

Mae cyfraith cyflogaeth yn gymhleth a heb gyngor arbenigol, gallai cyngorau cymuned a thref fod mewn perygl. Mae Cyngor Bro Morgannwg yn darparu cyngor a chymorth adnoddau dynol proffesiynol i gyngorau cymuned a thref. Darperir y gwasanaeth hwn ar sail talu ffioedd.

Beth wnaeth ei gyflawni?

Helpu cyngorau i reoli eu staff o fewn gofynion deddfwriaethol.

Cyswllt:

Adrian Unsworth

Ffôn 01446 709746

e-bost alunsworth@valeofglamorgan.gov.uk

Astudiaeth Achos 12 – Cyfathrebu yn yr 21ain ganrif

Nodau/Amcanion:

Moderneiddio arferion gweithio cyngorau cymuned a thref drwy ymgorffori eu cysylltiadau cyfathrebu yn seilwaith TGCh modern Cyngor Bwrdeistref Sirol Torfaen a darparu cefnogaeth, cyfleoedd hyfforddi a phartneriaeth barhaus sy'n cynnig gwerth am arian iddynt.

Ble?

Torfaen.

Pwy sy'n cymryd rhan?

Arweinydd Cyngor Bwrdeistref Sirol Torfaen a Phennaeth Gweithrediadau TGCh yn gweithio gyda chynghorwyr a chlercod cyngorau cymuned a thref.

Sut mae hyn yn cael ei wneud?

Mae Cyngor Bwrdeistref Sirol Torfaen wedi sefydlu un o'r rhwydweithiau TGCh mwyaf penodol yng Nghymru gyda seilwaith modern, cadarn a chyflym iawn sy'n galluogi'r awdurdod i drawsnewid y ffordd y mae'n darparu gwasanaethau.

Mae Arweinydd Cyngor Bwrdeistref Sirol Torfaen yn gweithio'n frwd gyda'r gymuned leol a chynghorau tref a'u cynghorwyr i annog pobl i ddefnyddio a defnyddio seilwaith TGCh modern Torfaen yn amgylchedd y cyngor cymuned. Rhoddwyd cyflwyniadau ar amrywiaeth o gynigion gan gynnwys cynlluniau i gyflwyno fideo-gynadledda cost isel ym mhob cyngor cymuned a fydd yn hwyluso cyfranogiad yng nghyfarfodydd yr awdurdod unedol ac yn gwella'r rhyngweithio ar raddfa ehangach. Mae bwriad hefyd i sicrhau cysylltiad Band Eang ar gyfer cynghorau cymuned bach; i bob cyngor cymuned gael ei hunaniaeth gwe a'i gyfeiriad e-bost ei hun; cynlluniau i ymestyn gweithio o gartref i bob cynghorydd cyngor cymuned a llawer mwy.

Beth wnaeth ei gyflawni?

Mae llawer o fanteision yn deillio o'r cynllun hwn. Mae'n gwella'r broses o wneud penderfyniadau pan fydd yn ofynnol i'r awdurdod unedol a'r cynghorau cymuned a thref wneud penderfyniadau ar y cyd; mae hefyd yn hwyluso trosglwyddo gwybodaeth ac yn datblygu sgiliau TGCh allweddol ymysg aelodau etholedig.

Cyswllt:

Richard Edmunds, 01495 766382, Richard.edmunds@torfaen.gov.uk

Mwy o syniadau ...datblygu sgiliau ac arbenigedd:

- Cynnal sesiynau hyfforddi ar y cyd ar gyfer cynghorwyr mewn awdurdodau unedol a chynghorau cymuned/tref.
- Annog cysgodi swydd.
- Cynnal cyfarfodydd cyswllt rheolaidd rhwng cynghorau cymuned a thref a'u hawdurdod unedol.

- Cynlluniau hyfforddi a datblygu.
- Edrych ar draws ffiniau awdurdodau unedol am arferion da mewn rhannau eraill o Gymru a thu hwnt.

Cytuno ar Siarter Ffurfiol

Gall y broses siarter gael ei chychwyn gan yr awdurdod unedol neu gan gyngor cymuned neu dref neu gan grŵp o gynghorau o'r fath. Fe'ch cynghorir i gael un ddogfen siarter ym mhob ardal awdurdod unedol ac felly dylai'r broses o ffurfio'r siarter fod yn eiddo ar y cyd ac yn gyfartal a dylid cytuno arni cyn cynhyrchu dogfen ddrafft.

Astudiaeth Achos 13 – Gwella ymgysylltu

Nodau/Amcanion:

Ymwneud mwy â chymunedau yn gyson. Y tri phrif ffactor yn 2005 o lywodraeth ganolog oedd yr Aseiad Perfformiad Cynhwysfawr; y Papur Gwyn ar Lywodraeth Leol; yr Adolygiad o Lywodraeth Leol.

Ble?

Swydd Gaerloyw.

Pwy sy'n cymryd rhan?

Cyngor Sir Swydd Gaerloyw, Cynghorau Dosbarth Swydd Gaerloyw, Cymdeithas Cynghorau Plwyf a Thref Swydd Gaerloyw a Chyngor Cymuned Wledig Swydd Gaerloyw ynghyd â chynghorau plwyf a thref.

Sut cafodd hyn ei wneud?

Ym mis Mawrth 2005, cymeradwyodd Cymdeithas Llywodraeth Leol Swydd Gaerloyw y gwaith o gynhyrchu siarter cynghorau sir/dosbarth/bwrdeistref/plwyf a thref ar y cyd.

Datblygwyd y siarter ddrafft gan Gyngor Sir Swydd Gaerloyw drwy gydwethio'n anffurfiol â chynghorau plwyf a thref.

Yn ystod y cyfnod hwn, roedd rhai o'r sylwadau a wnaed gan y cyngor sir yn cynnwys canfyddiad bod y cynghorau plwyf a thref yn awyddus i gymryd mwy o ran yn y broses ymgynghori ac i wella cyfathrebu; ychydig o awydd oedd gan y rhan fwyaf o gynghorau i ymgymryd ag unrhyw ddarpariaeth gwasanaeth pellach bryd hynny; byddai gweithio'n agosach gyda chynghorau plwyf yn helpu cynghorwyr y cyngor sir i gynrychioli eu cymunedau drwy gael darlun llawnach o flaenoriaethau ac anghenion lleol.

Lansiwyd y drafft yng nghyfarfod cyffredinol blynyddol Cymdeithas Cynghorau Plwyf a Thref Swydd Gaerloyw ac ymgynghorwyd yn ffurfiol arno am dri mis. Yn ystod y cyfnod hwn, cynhaliwyd pum cyfarfod mewn lleoliadau ar draws y sir. Defnyddiwyd cyfraniadau gan dros chwarter yr holl gynghorau plwyf a thref i ailddrafftio'r siarter. Roedd Cymdeithas Cynghorau Plwyf Swydd Gaerloyw hefyd yn gysylltiedig â hyn.

Anfonwyd y drafft diweddaraf o'r siarter gan y cyngor sir at bob cyngor plwyf a thref gyda chais i lofnodi'r siarter. Mae dros chwarter y 263 o blwyfi yn y sir wedi ymrwymo i'r siarter a gyhoeddwyd ar 1 Ebrill 2006.

Beth wnaeth ei gyflawni?

Roedd y broses o ddatblygu siarter yn annog rhyngweithio rhwng y cyngor sir a chynghorau plwyf a thref. Mae'r cynghorau a lofnododd yn darparu sylfaen ar gyfer datblygu perthynas ymhellach a chytuno ar y siarter gyda'r rheini nad oeddent wedi ymrwymo iddi y tro cyntaf.

Roedd cant o gynghorau plwyf wedi llofnodi'r siarter erbyn mis Mai 2007.

Cyswllt:

I gael rhagor o wybodaeth, cysylltwch â Hester Hunt yn yr Uned Cymorth Gweithredol, Cyngor Sir Swydd Gaerloyw.

Ffoniwch 01452 426563 neu anfon e-bost at hester.hunt@gloucestershire.gov.uk

Dirprwyo gwasanaethau

Astudiaeth Achos 14 – Gwella ansawdd bywyd y dref

Nodau/Amcanion:

Mae Cyngor Tref y Drenewydd wedi bod yn ymwneud â nifer o gynlluniau i wella golwg canol y dref ar gyfer trigolion lleol ac ymwelwyr. Mae'r rhain yn cynnwys cynllun basgedi crog ar gyfer manwerthwyr a phlannu mannau agored yn y dref gyda gwely'r haf a'r gaeaf.

Dros y blynyddoedd mae'r gwaith plannu ar ochr y ffordd yn y dref, a wnaed gan Gyngor Sir Powys gan fod yr Awdurdod Priffyrdd wedi dioddef o doriadau olynol yn y gyllideb, sydd wedi golygu bod y gwelyau wedi troi'n welyau llwyni cynnal a chadw isel a oedd ond yn cael eu cynnal unwaith y flwyddyn.

Cytunodd Cyngorwyr Tref y byddai plannu'r gwelyau hyn ar ochr y ffordd yn gwneud gwelliant sylweddol i'r dref a chynhaliwyd trafodaethau gyda Chyngor Sir Powys er mwyn i Gyngor y Dref ymgymryd â'r gwaith cynnal a chadw gyda chyllid priodol gan yr Awdurdod Unedol.

Ble?

Y Drenewydd, Powys.

Pwy oedd yn rhan o hyn?

Cyngor Sir Powys a Chyngor Tref y Drenewydd

Sut cafodd hyn ei wneud?

Daethpwyd i gytundeb ffurfiol lle byddai'r Cyngor Tref yn ymgymryd â'r gwaith o gynnal a chadw gwelyau blodau canol y dref a darparwyd cyllid gan yr Awdurdod Unedol yn ystod y 3 blynedd gyntaf, ar raddfa symudol.

Beth wnaeth ei gyflawni?

Mae'r gwelyau blodau ar ochr y ffordd bellach yn cael eu plannu gyda phlanhigion blodau'r haf a'r gaeaf sydd wedi gwella amgylchedd gweledol canol y dref yn sylweddol. Mae'r Cyngorwyr a'r staff yn derbyn llawer o sylwadau ffafriol yn ystod y flwyddyn a chroesawyd y gwelliannau gan breswylwyr, ymwelwyr a chymdeithasau preswylwyr.

Ers y fenter ar ochr y ffordd, mae'r Cyngor Tref wedi llwyddo i gael cyllid grant ar gyfer ailblannu gwelyau blodau ac adnewyddu meinciau cyhoeddus ym mharc y dref, nad yw eto wedi cael ei gynnal gan yr Awdurdod Unedol ers nifer o flynyddoedd. Mae'r gwelliannau hyn bellach yn rhoi ardal liwgar i breswylwyr ac ymwelwyr ymlacio a mwynhau'r parc.

Cysylltu:

Clerc Tref, Steve Geary ar 01686 625544 neu townclerk@newtown.org.uk

Astudiaeth Achos 15 – Ailgysylltu â'r awdurdod unedol

Nodau/Amcanion:

Cynghorau cymuned a thref yn ceisio cryfhau eu rôl a'u hymdeimlad o bwrpas.

Ble?

Y Bala, Gwynedd.

Pwy sy'n cymryd rhan?

Grŵp o bum cyngor cymuned a thref o amgylch y Bala a Chyfarwyddiaeth yr Amgylchedd yng Nghyngor Sir Gwynedd.

Sut cafodd hyn ei wneud?

Daeth y cynghorau cymuned a thref at ei gilydd i drafod y posibiladau o gydweithio a chysylltu â'u hawdurdod unedol, Cyngor Gwynedd, i ganfod a allent ymgymryd â rhai o'r gwasanaethau lleol eu hunain, a darparu gwerth ychwanegol a gwell ansawdd bywyd i ddinasyddion lleol. Roeddent yn teimlo y byddai hyn hefyd yn galluogi'r cynghorau i gryfhau eu rôl a'u hygydedd a rhoi mwy o ymdeimlad o bwrpas iddynt.

Ar y llaw arall, roedd Cyngor Gwynedd, drwy un o Brosiectau Strategaeth Gymunedol y sir – Amgylchedd o Ansawdd, hefyd wedi bod yn edrych ar ffyrdd o weithio'n agosach gyda chynghorau tref a chymuned, gan chwilio am ffyrdd newydd a chreadigol o ddarparu gwasanaethau a oedd yn canolbwyntio mwy ar y dinesydd.

O ganlyniad, cytunodd y pum cyngor a Chyngor Gwynedd mewn egwyddor i ystyried cynnal prosiect peilot. Diben y prosiect oedd sefydlu mecanwaith cyfathrebu effeithiol rhyngddynt hwy ac asiantaethau a chyrff allweddol eraill a hefyd i dreialu datganoli rhai gwasanaethau lleol i'r cynghorau cymuned/tref.

Mae'r drafodaeth yn cael ei chynnal drwy Gyfarwyddwr Strategol Cyfarwyddiaeth yr Amgylchedd yr awdurdod unedol, a chlerc Cyngor Tref y Bala sydd hefyd yn cael ei gyflogi fel Swyddog Adfywio Cymunedol gan Gyngor Gwynedd yn yr ardal hon. Mae hyn wedi ffurfio cysylltiad defnyddiol iawn rhwng yr awdurdod unedol a'r cynghorau cymuned a thref ac o ganlyniad mae wedi bod yn gyfrwng allweddol yn y datblygiad yn yr ardal. Mae Swyddog Datblygu Un Llais Cymru yng Ngogledd Cymru wedi bod yn gweithredu fel hwylusydd annibynnol i gynorthwyo gyda thrafodaethau rhwng y pum cyngor a'r awdurdod unedol.

Beth wnaeth ei gyflawni?

Cytunwyd ar raglen waith i ganolbwyntio ar sefydlu gweithgor i gytuno ar y trefniadau ar gyfer rheoli'r broses; cytuno ar y meysydd gwaith a'r partneriaid ar gyfer y prosiect; cytuno ar raglen waith; nodi'r adnoddau sydd eu hangen i weithredu'r gwaith.

Mae trafodaethau hyd yma wedi ystyried cydweithio mewn rhyw fath o bartneriaeth, fodd bynnag, bydd angen ystyried modelau amrywiol yn fanwl er mwyn penderfynu pa un fyddai'n gweithio orau.

Cysylltu:

Huw Antur Edwards, Swyddog Adfywio Cymunedol, Cyngor Gwynedd/Clerc i Gyngor Tref y Bala 07786662905

Dewi Rowlands, Cyfarwyddwr Strategol, Cyfarwyddiaeth yr Amgylchedd, Cyngor Gwynedd 01286 679 055

Jane C Evans, Swyddog Datblygu, Un Llais Cymru 07917 846510

Materion Ariannol/Cyllid

Astudiaeth Achos 16 – Dyrannu cyllid

Nodau/Amcanion:

Trafod proses pennu cyllideb y cyngor sir

Ble?

Sir Ddinbych.

Sut cafodd hyn ei wneud?

Cyn i'r cyngor sir bennu ei gyllideb ar gyfer y flwyddyn ariannol nesaf, cynhaliwyd cyfres o gyfarfodydd gyda chynghorau tref a chymuned Sir Ddinbych. Yn y cyfarfodydd cafwyd trafodaethau am y pwysau ar gyllidebau cynghorau penodol e.e. Statws Sengl a'r Rhyddhad Ardrethi Busnesau Bach posibl.

Pwy sy'n cymryd rhan?

Trefnir y cyfarfodydd gan yr Uned Polisi Strategol ac fe'u harweinir ar y cyd gan yr Aelod Arweiniol ar gyfer Adnoddau a'r Cyfarwyddwr Corfforaethol (Adnoddau).

Beth wnaeth ei gyflawni?

Cynghorau cymuned a thref yn cael gwell dealltwriaeth strategol o sut mae arian yn cael ei ddyrannu drwy'r awdurdod unedol. Mae hyn wedi arwain at werthfawrogiad o'r penderfyniadau sy'n sail i ddarparu gwasanaethau.

Cyswllt:

David Davies, Swyddog Polisi Strategol, Cyngor Sir Ddinbych ar 01824 706146 neu david.w.davies@denbighshire.gov.uk

A Mwy...

Darllen pellach:

- Cyfrifoldeb ar y Cyd, 2007, Llywodraeth Cynulliad Cymru.
- Clwstwr Cyngorau Plwyf a Thref (Mehefin 2006) - LGiU a SLCC.
- Ymuno â'r Lluoedd (Mehefin 2006) - LGiU a SLCC.
- Siarteri ar gyfer Cyngorau Tref a Phlwyf a Phrif Awdurdod: Canllaw Arfer Da, Ebrill 2005, LGiU a'r Comisiwn dros Gymunedau Gwledig.
- Sir a Phlwyf, Adroddiad ar gydwethio ar gyfer dyfodol Adroddiad Terfynol Essex Chwefror 2004.

Enghreifftiau o siarteri presennol:

- Caerffili
- Swydd Gaerloyw
- Swydd Gaerhirfryn
- Torfaen

Gwefannau/dolenni defnyddiol:

- www.idea-knowledge.gov.uk
- www.jrf.org.uk
- www.LGiU.gov.uk
- www.ncvo-vol.org.uk
- www.wcva.org.uk
- www.communities.gov.uk

Cysylltiadau defnyddiol:

Un Llais Cymru

Simon White,

Prif Swyddog Gweithredol, 24 Stryd y Coleg, Rhydaman, Sir Gaerfyrddin SA18 3AF
Ffôn 01269 595400, e-bost simon.white@onevoicewales.org.uk gwefan:

www.onevoicewales.org.uk

Cymdeithas Clercod Cyngorau Lleol

Ruth Tucker,

Cynghorydd Rhanbarthol Cymru, 3 Stryd Kemmys, Griffithstown, Pont-y-pŵl, Torfaen
NP4 5DJ

Ffôn 07739 558254

e-bost: tucker.r@sky.com

Jim Griffiths, Cydlynedd Cymru

1 Old Coach House, Tanybwllch, Rhydfelin, Aberystwyth, Ceredigion SY23 4PY
Ffoniwch 07875 527005, e-bost at jimgriff@aol.com

Llywodraeth Cymru

Yr Is-adran Polisi Llywodraeth Leol, Adeiladau'r Goron, Parc Cathays, Caerdydd
CF10 3NQ

e-bost: LGPolicy.correspondence@gov.wales

Cymdeithas Llywodraeth Leol Cymru

Daniel Hurford, Swyddog Polisi Corfforaethol a Chyfathrebu, Tŷ Llywodraeth Leol,
Rhodfa Drake, Caerdydd CF10 4LG

Ffôn 029 2046 8638

e-bost: daniel.hurford@wlga.gov.uk

Cymdeithas Genedlaethol y Cynghorwyr

Y Cynghorydd Peter J Mole,

Y Ganolfan Ddinesig, Gateshead NE8 1HH,

Ffôn 0191 433 3000

Cymuned ar y Cyd – Canllaw i Broses y Siarter

P'un a oes gennych gysylltiadau gweithio da eisoes neu os ydych yn gobeithio datblygu cyswllt mwy cynhyrchiol, efallai y byddwch o'r farn mai proses fiwrocraidd yn unig fydd datblygu siarteri neu gytundebau. Yn wir, gall y broses o ddatblygu siarter fod yn hynod fuddiol os yw'r ddwy ochr yn ymgysylltu â'i gilydd mewn ffordd gadarnhaol a chydweithredol. Mae siarteri yn ffordd bwysig i gynghorau cymuned a thref ac awdurdodau unedol ddiwallu anghenion eu hardal leol mewn ffordd gydgyssylltiedig, yn ogystal â dangos bod gwasanaethau cyhoeddus yn cael eu diwygio a gofynion "Creu'r Cysylltiadau".

Rhai pwyntiau i'w hystyried:

- Mae angen i'r ddwy ochr gytuno ar y penderfyniad i gael siarter.
- Gall gweithgor gyda chynrychiolaeth o awdurdodau unedol a chynghorau cymuned a thref fod yn ffordd effeithio a democrataidd o fwrw ymlaen â'r broses.
- Bydd rhwydweithio gydag awdurdodau unedol eraill yng Nghymru ac ardaloedd a siroedd yn Lloegr yn helpu i ffurfio rhwydwaith arferion/cymorth da.
- Fe'ch cynghorir i ddatblygu un siarter ar gyfer ardal awdurdod unedol. Bydd hyn yn helpu i feithrin cysylltiadau rhwng cynghorau cymuned a thref, yn ogystal â chyda'r awdurdod unedol. Bydd hefyd yn helpu i wneud y broses yn syml ac yn hawdd ei rheoli.
- Gellir nodi eitemau sy'n ymwneud â chynghor cymuned neu dref penodol fel atodiad i'r siarter gyffredinol. Gallai hyn fod yn berthnasol i wasanaethau a ddirprwywyd.
- Gall y materion sydd i'w cynnwys yn y siarter gynnwys ymgynghori a chyfathrebu, cynllunio cymunedol, gweithio ar y cyd ac ymgysylltu, a sut bydd y siarter yn cael ei monitro a'i gwerthuso. Dim ond sampl o awgrymiadau yw'r rhain. Dylai'r materion a ddewisir fod yn rhai lle disgwylir y bydd cydweithredu'n arwain at welliant sylweddol mewn perfformiad a chanlyniadau.
- Mae angen ymdeimlad o raddfa hefyd wrth nodi lefel a math y cytundeb a wneir. Mae angen bod yn ymwybodol o risgiau, rhwymedigaethau ac effeithiau a allai ddeillio o'r cytundeb.
- Mae'r broses o gytuno ar siarter yn ymarfer gwerthfawr o ran gweithio mewn partneriaeth ynddo'i hun. Mae'n rhoi dilysrwydd a

chydabyddiaeth i gynghorau cymuned a thref a'u hawdurdod unedol fel partneriaid cyfartal sydd â swyddogaethau cyfatebol.

- Lle mae cysylltiadau da eisoes yn bodoli, mae'r broses o gytuno ar siarter yn rhoi cyfle i'w hymestyn a'i datblygu ymhellach. Mae'n hanfodol bod y broses yn cael ei defnyddio'n adeiladol ac yn greadigol mewn ffordd sy'n cryfhau cyswllt da ac nad yw'n cael ei danseilio.
- Gan ei bod yn broses sy'n cwmpasu'r awdurdod unedol cyfan ac yn aml iawn nifer fawr o gynghorau cymuned a thref, rhaid iddo beidio â bod yn ymarfer ticio blychau, ond yn hytrach yn gyfle sy'n rhoi'r amser i bawb ymrwymo i gydweithio.
- Dylid ystyried y cyfnod amser sy'n cael ei gwmpasu gan y siarter a phryd a sut y caiff ei hadolygu. Pa amgylchiadau allai arwain at derfynu'r siarter?

Y siarter enghreifftiol

- Mae siarter enghreifftiol wedi'i hamgáu dros y dudalen. Cynhyrchwyd hwn gan Gymdeithas Llywodraeth Leol Cymru, Un Llais Cymru, Cymdeithas Clercod Cynghorau Lleol, Llywodraeth Cynulliad Cymru a phartneriaid eraill o lywodraeth leol a Swyddfa Archwilio Cymru ac mae'n seiliedig ar gydweithio ac arferion da.
- **Mae'n hanfodol nodi nad yw'r model yn rhagnodol. Mae'n enghraifft y gallech ei haddasu i gyd-fynd ag amgylchiadau unigol. Efallai hefyd, ar ôl edrych ar y model, y byddwch yn penderfynu llunio math gwahanol o gytundeb sy'n gweddu'n well i'ch anghenion. Felly, mae'r model yn ddogfen hyblyg y gellir ei defnyddio naill ai fel sbardun neu dempled.**
- Ni ddylid defnyddio'r siarter fel cyfrwng i feio, ond yn hytrach fel cyfrwng i ddatrys problemau. Gallai fod yn ddefnyddiol cynnwys yr egwyddor hon yn y siarter. Ar yr un pryd, mae angen cael mecanweithiau ar gyfer datrys gwrthdaro a chamddefnyddio gweithdrefnau y cytunwyd arnynt.

Manteision

- Mae'r broses yn helpu i wella cyfathrebu drwy eglurder ymrwymadau gan y ddau barti. Mae hyn yn arwain at leihau camddealltwriaeth rhwng partneriaid.
- Mae'r siarter yn dystiolaeth i'r gymuned bod y ddwy haen yn gweithio'n effeithlon ac ar y cyd gyda'i gilydd. Gellir rhoi cyhoeddusrwydd i'r ddogfen i'r gymuned er mwyn dangos eu bod yn darparu gwasanaethau sy'n canolbwyntio ar y dinesydd.

- Mae'r siarter yn rhoi dilysrwydd a chydabyddiaeth i gynghorau cymuned a thref a'u hawdurdodau unedol fel partneriaid cyfartal.
- Mae dogfennau'r Siarter yn ddefnyddiol iawn ar gyfer cynefino staff a chynghorwyr newydd ac ar gyfer eu hyfforddiant a'u datblygiad parhaus.

Cymuned ar y Cyd – Siarter Enghreifftiol

Cyflwyniad

Mae cynghorau cymuned a thref Cyngor Sir a Chymuned a Chyngor Sir-y-bont ar Ogwr wedi cytuno i gyhoeddi siarter sy'n nodi sut y bwriadwn weithio gyda'n gilydd er budd cymunedau lleol wrth gydnabod ein cyfrifoldebau fel cyrff statudol annibynnol sydd wedi'u hethol yn ddemocrataidd.

Mae'r siarter wedi'i chynllunio i adeiladu ar arferion da presennol a chroesawu'r egwyddorion cyffredin o fod yn agored, parchu barn eraill, gonestrwydd a'n blaenoriaeth gyffredin o roi dinasyddion fel canolbwynt. Mae'r siarter hon yn seiliedig ar bartneriaeth gyfartal ac nid yw'n drefniant o'r brig i lawr.

Partneriaid y Siarter

[enwau i'w rhestru'n unigol yma]

Cydnabyddiaeth

Rydym yn derbyn dilysrwydd a manteision gweithio mewn partneriaeth ar yr un pryd â chydabod a pharchu rolau ein gilydd. Ein nod yw gweithio gyda'n gilydd fel partneriaeth gyfartal yn hytrach na haenau.

Awdurdod Unedol	Cynghorau Cymuned a Thref
Cydnabod mai cynghorau cymuned a thref yw lefel llawr gwlad llywodraeth leol. Yn eu rôl fel cyrff sy'n atebol yn ddemocrataidd, mae cynghorau cymuned a thref yn cynnig ffordd o ymgysylltu â phobl leol, o ddatganoli'r ddarpariaeth o wasanaethau penodol, ac o adfywio cymunedau lleol.	Cydnabod pwysigrwydd strategol yr awdurdod unedol a'r economi o ran maint a dosbarthiad teg rhai gwasanaethau y gallant eu cyflawni.
Cydnabod a pharchu amrywiaeth cynghorau cymuned a thref a bod eu hanghenion yn amrywio yn ôl maint, a'r graddau y maent yn cymryd rhan yn amrywio.	Cydnabod bod cynghorau cymuned a thref yn dod o fewn ymbarél cyffredin yr awdurdod unedol.

Llywodraeth Leol

Byddwn yn glir ynghylch y disgwyliadau sydd gennym ar ein gilydd er mwyn hwyluso perthynas waith esmwyth. Yn hyn o beth, byddwn yn diffinio'r ffordd yr ydym yn rhyngweithio â'n gilydd. Byddwn yn glir ynghylch rôl cynghorwyr ar bob lefel yn y berthynas ac mewn arweinyddiaeth gymunedol.

Awdurdod Unedol	Cynghorau Cymuned a Thref
Cynnal cyfarfodydd cyswllt gyda chynrychiolwyr yr holl gynghorau cymuned a thref sy'n dymuno cymryd rhan. Y Siarter i gynnwys manylion ynghylch pryd, pa mor aml ac ymhle y cynhelir cyfarfodydd o'r fath.	Cyfrannu at agenda cyfarfodydd cyswllt ac yn cyfrannu'n rhagweithiol at bresenoldeb a thrafodaeth.
Penodi aelod enwebedig o staff i fod yn swyddog cyswllt rhwng yr awdurdod unedol a chynghorau cymuned a thref	Cysylltu â'r swyddog enwebedig ynghylch y materion y cytunwyd arnynt ac yn rhoi gwybod iddynt am unrhyw anawsterau sy'n codi.
Cynghorwyr/swyddogion cynghorau cymuned a thref (fel y bo'n briodol) yn cael eu cynrychioli'n ffurfiol mewn partneriaethau lleol allweddol a chyfarfodydd pwyllgor. Bydd yr awdurdod unedol yn ceisio sicrhau bod y trefniadau hyn yn cael eu hystyried yn addas ac yn ddigonol.	Gwahodd cynghorwyr/swyddogion (fel y bo'n briodol) yr awdurdod unedol i gyfarfodydd a bydd yn rhoi lle ar ei agenda cyfarfodydd ar gyfer cyflwyniadau.
Gweinyddu'r gwaith o gynnal etholiadau cynghorau cymuned a thref.	Hysbysu'r angen am etholiadau yn brydlon.

Ymgynghori

Rydym yn gwerthfawrogi pwysigrwydd ymgynghori ystyrllon ac yn nodi ymrwymiad gwirioneddol ymysg yr holl bartïon i ymgynghori ar faterion sy'n peri pryder i'r naill ochr a'r llall. Byddwn yn cytuno ar weithdrefnau a phrosesau clir, penodol a chyfyngedig o ran amser ar gyfer ymgynghori.

Awdurdod Unedol	Cynghorau Cymuned a Thref
Anelu at roi cyfle i gynghorau cymuned a thref wneud sylwadau cyn gwneud penderfyniad sy'n effeithio ar y gymuned leol [efallai y bydd materion penodol yn cael eu henwi] I ategu hyn, bydd yr awdurdod unedol yn darparu copi o'i adroddiadau cyhoeddus i'r Cabinet, paneli, pwyllgorau ac ati; yn rhoi gwybod i bob clerc am ddyddiadau ei gyfarfodydd cyhoeddus; ac yn sicrhau bod copïau o'i agendâu ar gael ar wefan y Cyngor cyn gynted â phosibl.	Cynghorau cymuned a thref yn ymateb yn brydlon i gyfleoedd ymgynghori, gan roi sylw i'r materion allweddol yn y ddogfen ymgynghori. Gwneud defnydd llawn o'r papurau sydd ar gael iddynt fel sail ar gyfer gwneud penderfyniadau lleol.
Swyddogion awdurdodau unedol yn mynychu cyfarfodydd gyda chynghorau cymuned a thref (neu grwpiau o gynghorau) ar adeg y cytunir arni gan y	Cynghorwyr Unedol a swyddogion yn cael cyfle i siarad yng nghyfarfodydd cynghorau cymuned a thref ar faterion sydd o ddiddordeb i bawb.

ddwy ochr i drafod materion o ddiddordeb cyffredin pan ofynnir iddynt wneud hynny a rhoi digon o rybudd.	
Annog pwyllgorau craffu i gysylltu â chynghorau cymuned a thref ar faterion lleol perthnasol.	Bydd yn ymateb i geisiadau i roi barn i bwyllgorau craffu.

Gwybodaeth a Chyfathrebu

Rydym yn gwerthfawrogi'r angen am wybodaeth a chyfathrebu amserol, clir a pherthnasol wrth feithrin perthnasoedd da a chydweithio'n well er budd pobl leol.

Awdurdod Unedol	Cynghorau Cymuned a Thref
Darparu i gynghorau cymuned a thref restr o enwau cyswllt, rhifau ffôn a chyfeiriadau e-bost lle bo hynny'n bosibl.	Defnyddio'r pwyntiau cyswllt y cytunwyd arnynt ac ymateb yn y dull mwyaf priodol ac amserol.
Cyfathrebu drwy ddarparu digon o ddogfennau i aelodau cynghorau cymuned a thref.	Sicrhau bod pob cynghorydd tref a chymuned yn gallu cael gafael ar y dogfennau priodol.

Cydweithio ac ymgysylltu

Mae'r Siarter yn diffinio 'Partneriaeth' fel gweithio gyda'i gilydd tuag at set gyffredin o nodau, yn seiliedig ar gydraddoldeb o ran perchnogaeth, gwneud penderfyniadau a chydabod cyfraniad unigryw pob parti. Cydnabyddir bod partneriaeth gyfartal ac effeithiol yn dod â manteision a chyfrifoldebau i bawb sy'n gysylltiedig. Rhaid i lywodraeth leol yn y ddwy haen weithio gyda'i gilydd i hyrwyddo llesiant economaidd, cymdeithasol ac amgylcheddol ein hardal. Os bydd gwneud pethau'n wahanol yn sicrhau gwasanaeth gwell, byddwn yn edrych o ddifrif ar y dulliau hyn.

Awdurdod Unedol	Cynghorau Cymuned a Thref
Darparu cyfleoedd i glerciodd cynghorau tref a chymuned gyfarfod i drafod pryderon cyffredin a datrys problemau.	Annog cleriodd i gymryd rhan mewn cyfleoedd i rwydweithio a rhannu pryderon cyffredin.
Yn glir ynghylch sut y gellir trafod a chytuno ar wasanaethau datganoledig.	Defnyddio'r gweithdrefnau y cytunwyd arnynt os yw'n dymuno bwrw ymlaen â gwasanaethau datganoledig.
Rhoi ystyriaeth briodol i ddatganoli gwasanaethau a fyddai'n darparu gwell gwerth am arian a/neu wasanaethau gwell.	Yn glir ynghylch sut y bydd unrhyw ddatganoli ar wasanaethau yn darparu gwell gwerth am arian a/neu wasanaethau gwell.

Annog atebolrwydd ar gyfer yr holl weithgareddau a gafaelwyd.

Ysgwyddo'r cyfrifoldeb dros agweddau ar weithio ar y cyd y cytunir arnynt.

Cynllunio Defnydd Tir

Mae cynghorau cymuned a thref yn gwybod ac yn deall eu hardal leol a rhaid iddynt allu gwneud sylwadau effeithiol ar faterion cynllunio. Gall y cyngor unedol roi golwg gyffredinol ar anghenion yr ardal leol gyfan a gwneud penderfyniadau, gan ystyried safbwyntiau lleol.

Awdurdod Unedol	Cynghorau Cymuned a Thref
Cynnal ei ddyletswydd statudol i ymgynghori â chynghorau cymuned a thref ar bob cais cynllunio yn eu cymunedau.	Ymateb yn briodol i'r awdurdod unedol gan gydnabod y paramedrau a osodwyd gan y gyfraith gynllunio a'r polisi cynllunio y cytunwyd arno.
Gwahodd cynrychiolwyr o gyngor cymuned neu gyngor tref i gymryd rhan mewn ymweliadau safle sy'n ymwneud â cheisiadau cynllunio yn ei ardal.	Sicrhau bod cynghorwyr yn cael hyfforddiant ar faterion cynllunio a bod ganddynt ddealltwriaeth gadarn o sut mae cyfraith cynllunio yn gweithio.
Rhoi gwybod i gyngor cymuned neu dref yn ysgrifenedig am y penderfyniad a wnaed mewn perthynas â chais cynllunio yn ei ardal o fewn saith niwrnod i'r penderfyniad gael ei wneud, ac, os oes angen, egluro pam fod y penderfyniad yn wahanol i'r safbwynt a gyflwynwyd gan y cyngor cymuned/tref.	Cynnal agwedd wrthrychol a phroffesiynol tuag at faterion cynllunio bob amser.
Rhoi gwybodaeth i gynghorau cymuned a thref am gyfarfodydd pwyllgorau cynllunio perthnasol fel y gallant fod yn arsylwyr.	Cynghorwyr i fanteisio ar y cyfle i fynychu cyfarfodydd pwyllgor cynllunio yn yr awdurdod unedol.

Cymorth Ymarferol

Er mwyn bod yn effeithiol, rhaid i aelodau etholedig a swyddogion fod wedi'u hyfforddi'n dda a chael y cymorth sydd ei hangen arnynt i gyflawni eu rolau.

Awdurdod Unedol	Cyngorau Cymuned a Thref
Lle bo'n ymarferol, bydd yr Awdurdod Unedol yn cynnig mynediad i gynghorau cymuned a thref at wasanaethau cefnogi, i'w galluogi i fanteisio ar gyfleusterau fel argraffu, TG, prynu am bris y mae'r ddwy ochr wedi cytuno arno.	Bydd yn dilyn gweithdrefnau a osodwyd i gael mynediad at wasanaethau cymorth awdurdodau unedol, ond hefyd yn cael cyfle i wneud trefniadau eu hunain.

Arbenigedd

Byddwn yn annog datblygiad parhaus swyddogion ac aelodau mewn cynghorau awdurdodau unedol a chynghorau cymuned a thref, naill ai yn eu grwpiau unigol neu gyda'i gilydd. Mae gwell arbenigedd yn arwain at broffesiynoldeb a chydweithio mwy effeithiol.

Awdurdod Unedol	Cyngorau Cymuned a Thref
Cynnig hyfforddiant sefydlu i gynghorwyr tref a chymuned i'w galluogi i ddeall rôl a swyddogaeth y cyngor unedol.	Darparu sesiwn gynefino i gynghorwyr sydd newydd eu hethol er mwyn eu galluogi i gyflawni eu rôl yn effeithiol.

Moeseq

Byddwn yn darparu gwasanaeth moeseqol i bobl leol, gan ddilyn y safonau a'r Codau Ymddygiad priodol. Byddwn yn annog cysylltiadau rhwng clerod cynghorau cymuned a thref a Phwyllgor Safonau awdurdodau unedol.

Awdurdod Unedol	Cyngorau Cymuned a Thref
Yr awdurdod unedol, drwy'r Swyddog Monitro penodedig, yn cefnogi cynghorau cymuned a thref i ystyried a darparu cyngor yn amserol mewn perthynas â chymhwysu Cod Ymddygiad yr Aelodau.	Cynghorwyr cymuned a thref ddim yn gwneud cwynion blinderus o dan y Cod a byddant yn darparu'r holl wybodaeth sy'n ofynnol gan y Swyddog Monitro i alluogi'r unigolyn i gyflawni ei swyddogaeth yn effeithiol.

Trefniadau ariannol

Mae'r awdurdod unedol a'r cynghorau tref a chymuned yn cydnabod bod angen

eglurder a thryloywder yn y trefniadau ariannol. Wrth ddatblygu a gweithredu trefniadau ariannol, bydd blaenoriaethau cenedlaethol a lleol perthnasol yn cael eu hystyried.

Awdurdod Unedol	Cynghorau Cymuned a Thref
Yr awdurdod unedol, wrth bennu lefel y dreth gyngor ar gyfer yr ardal, yn ystyried y gwasanaethau sy'n cael eu darparu gan gynghorau cymuned a thref yn ei ardal, a'r cyllid ar gyfer hynny. Bydd hyn gyda'r bwriad o osgoi trethiant dwbl.	Cynghorau cymuned a thref, wrth osod y praesept blynyddol, yn ystyried y cynlluniau ar gyfer darparu gwasanaethau'r awdurdod unedol ar gyfer y flwyddyn i ddod.

Dirprwyo cyfrifoldeb dros ddarparu gwasanaethau

Dylid darparu gwasanaethau yn y ffordd fwyaf priodol, o ran gwerth am arian a gwerth ychwanegol i bobl leol.

Awdurdod Unedol	Cynghorau Cymuned a Thref
Yr awdurdod unedol yn rhoi ystyriaeth briodol i bob achos sy'n cael ei ddadlau'n rhesymol dros ddirprwyo darparu gwasanaethau i gynghorau cymuned a thref, gan seilio ei ystyriaeth yn bennaf ar wella'r gwasanaeth a ddarperir i ddinasyddion wrth sicrhau bod gwerth am arian yn cael ei gadw neu ei wella.	Cynghorau cymuned a thref yn cydnabod bod rhai achosion lle nad yw'n briodol nac yn ddymunol i'r awdurdod unedol ddirprwyo'r gwaith o ddarparu gwasanaethau.
Lle nad yw'n briodol nac yn ddymunol dirprwyo'r gwaith o ddarparu gwasanaethau, bydd yr awdurdod unedol yn chwilio am ffyrdd o ddefnyddio gwybodaeth leol gan gymunedau i wella'r gwasanaeth a ddarperir er mwyn diwallu anghenion dinasyddion yn well.	Cynghorau cymuned a thref yn ymgysylltu â'r dinasyddion yn y cymunedau y maent yn eu gwasanaethu er mwyn deall eu hanghenion yn well a chyfleu'r anghenion hyn mewn modd cydlynol ac adeiladol i'r awdurdod unedol, fel y gellir eu hystyried wrth gynllunio a darparu gwasanaethau.

Cynaliadwyedd

Byddwn yn gweithio mewn ffyrdd cynaliadwy, gan gysoni anghenion hirdymor â rhai'r presennol; a diogelu a gwella ansawdd bywyd cenedlaethau presennol heb beryglu ansawdd bywyd cenedlaethau'r dyfodol.

Awdurdod Unedol	Cynghorau Cymuned a Thref
Cynorthwyo cynghorau tref a chymuned gyda gwybodaeth ar arferion cynaliadwy.	Mynd ati'n rhagweithiol i asesu cynaliadwyedd arferion a phrosesau cyfredol.
Amlinellu sut y mae'r awdurdod unedol yn mynd ati i fynd i'r afael â datblygu cynaliadwy.	Ymchwilio i brosiectau sy'n cyfrannu at gynaliadwyedd lle bo hynny'n fuddiol i'r gymuned.

Strategaeth Gymunedol

Rydym yn cydnabod pwysigrwydd strategol y Strategaeth Gymunedol fel y weledigaeth a'r blaenoriaethau strategol cyffredinol ar gyfer yr ardal leol. Yn ychwanegol, rydym yn cydnabod na fydd y Strategaeth Gymunedol yn gwbl effeithiol oni bai ei bod yn seiliedig ar brofiadau ar lawr gwlad yn ein cymunedau.

Awdurdod Unedol	Cynghorau Cymuned a Thref
Yr awdurdod unedol yn gwahodd cynrychiolydd o gynghorau cymuned a thref i eistedd ar y Bartneriaeth Strategaeth Gymunedol i gydnabod yr wybodaeth a'r profiad lleol a ddaw yn sgil hyn.	Gyda'i gilydd, bydd cynghorau cymuned a thref yn enwebu cynghorydd i fod yn gynrychiolydd iddynt ar y Bartneriaeth Strategaeth Gymunedol. Bydd yr unigolyn hwn yn cynrychioli'r sector yn rhagweithiol, gan godi materion o bryder cyffredinol sy'n briodol i agenda'r Bartneriaeth.
Yn cynnwys cynghorau tref a chymuned yn y gwaith o ddatblygu'r strategaeth gymunedol leol.	Cyfrannu at ddatblygu'r Strategaeth Gymunedol yn ystod ei chyfnod datblygu.
Yn cynnwys cynghorau tref a chymuned yng ngweithrediad y Strategaeth Gymunedol.	Ymateb yn weithredol ac yn llawn i ymgynghoriad ar y Strategaeth Gymunedol ddrafft ac yn cyfrannu at fonitro'r bartneriaeth a rhoi'r Strategaeth Gymunedol ar waith.

Etholiadau Lleol

Etholiadau teg ac agored yw sylfaen democratiaeth leol. Byddwn yn sicrhau bod etholiadau'n cael eu herio'n rhydd ac yn deg, ac yn annog

pobl leol i gymryd rhan mewn democratiaeth leol.

Awdurdod Unedol	Cynghorau Cymuned a Thref
Yn cynnwys cynghorau cymuned a thref yn y broses cynllunio ar gyfer etholiadau lleol.	Annog aelodau o'r gymuned leol i gymryd rhan yn y broses etholiadol leol.
Yn cynnwys cynghorau cymuned a thref mewn unrhyw ymgyrchoedd codi ymwybyddiaeth/cyhoeddusrwydd i annog enwebiadau ar gyfer ymgeiswyr mewn etholiadau lleol.	Sicrhau cyhoeddusrwydd eang i swyddi gwag ar gynghorau cymuned a thref er mwyn sicrhau'r gynrychiolaeth gymunedol orau bosibl.
Helpu i roi cyhoeddusrwydd i'r etholiadau lleol sydd ar y gweill ar ran cynghorau cymuned a thref.	Hwyluso cyfranogiad y cyhoedd ym mhob cyfarfod perthnasol o'r cyngor a'i bwyllgorau er mwyn annog y gymuned i gymryd rhan.
Briffio clerod cynghorau cymuned a thref ar y broses enwebu er mwyn iddynt allu cynorthwyo unrhyw ymgeiswyr posibl sy'n dod ymlaen ar gyfer etholiadau lleol.	
Darparu cymorth a chefnogaeth gyda phrosesau a gweithdrefnau cyfreithiol a gweinyddol yr etholiad lleol.	

Cynllun Gweithredu

Cefnogir y Siarter hon drwy ddatblygu Cynllun Gweithredu blynyddol sy'n rhoi sylw i bob un o'r pynciau unigol a gynhwysir yma. Bydd y Cynllun Gweithredu yn cael ei ddatblygu ar y cyd a bydd yn priodoli cyfrifoldebau i bob partner. Bydd amserlen yn cyd-fynd â'r camau gweithredu a byddant yn cael eu hadrodd o leiaf bob tri mis yn ystod y flwyddyn dan sylw.

Awdurdod Unedol	Cynghorau Cymuned a Thref
Yr awdurdod unedol yn enwebu swyddog arweiniol ar gyfer datblygu a monitro'r Cynllun Gweithredu.	Cynghorau cymuned a thref, gyda'i gilydd, yn cytuno ar flaenoriaethau i'w cynnwys yn y Cynllun Gweithredu.

Swyddogion cyfrifol yr awdurdod unedol yn rhoi sylw dyledus i'r Cynllun Gweithredu ac yn cynnwys camau gweithredu perthnasol yn eu cynllun gwaith am y flwyddyn.	Cynghorau cymuned a thref yn rhoi sylw dyledus i'r Cynllun Gweithredu ac yn cynnwys yr holl gamau gweithredu sy'n berthnasol iddynt yn ystod y flwyddyn.
--	--

Monitro ac Adolygu

Bydd y Siarter yn cael ei hadolygu'n llawn bob pedair blynedd neu'n amlach os bydd angen gwneud hynny. Bydd y Pwyllgor Cyswllt Cymunedol yn mesur cynnydd yn flynyddol o ran cyflawni'r mesurau a nodir yn y Siarter drwy osod ac adolygu'r camau gweithredu a gynhwysir mewn cynllun gweithredu.

Awdurdod Unedol	Cynghorau Cymuned a Thref
Trefnu i'r Siarter gael ei hadolygu bob pedair blynedd neu fel y cytunwyd.	Cyfrannu'n weithredol at adolygu'r Siarter.
Trefnu i ddatblygu cynllun gweithredu sy'n gysylltiedig â'r Siarter a bydd yn cyfrannu'n weithredol at gyflawni'r cynllun gweithredu.	Cyfrannu'n weithredol at ddatblygu a chyflawni cynllun gweithredu'r Siarter.

Casgliad

Mae'r cynghorau cymuned a thref a'r awdurdod unedol sydd wedi llofnodi isod wedi ymrwymo i'r egwyddorion a'r datganiadau gyda'r siarter, er budd pobl leol.

Atodiadau:

[i'w atodi lle bo hynny'n berthnasol]

Gellir cael rhagor o gopïau o'r ddogfen hon gan:

Is-adran Polisi Llywodraeth Leol Llywodraeth Cymru

Parc Cathays

Caerdydd CF10 3NQ

E-bost: LGPolicy.correspondence@gov.wales

Gwefan: www.llyw.cymru